

Suomen lauseopin ongelmia

I. Eräistä ns. spesiestapauksista

Niitä keinoja, joita suomen kieli käyttää spesieksen osoittamiseen, on selvitelty eri yhteyksissä. Tämän kysymyksen parissa ovat askarrelleet mm. ERIK AHLMAN, MARTTI AIRILA sekä LAURI HAKULINEN, jonka teos »Suomen kielen rakenne ja kehitys» sisältää tähänastisista täydellimmän esityksen asiasta (II osa ss. 194—209; kirjallisuutta lueteltu s. 196 alav.). Vaikka näiden tutkijain kirjoitukset ovatkin tuoneet asiaan paljon arvokasta valaisua, eivät kaikki spesieksen ilmaisemiseen liittyvät kysymykset sittenkään ole vielä tulleet riittävästi selvitettyiksi.

Kirjoituksessaan »Spesieksen ilmaisemisesta suomessa» (Vir. 1928 ss. 134—136) mainitsee AHLMAN yhtenä kielemme spesieksenilmaisukeinona »nominatiivin ja genetiivin vastakohtaisuuden». HAKULINEN käsittelee asiaa monipuolisemmin ja käyttää sanontaa »nominatiivin (nominatiivin kaltaisen akkusatiivin) tai partitiivin ja genetiivin vastakohtaisuus» (SKRK II § 26, 3). Hänenkään selvityksensä ei kuitenkaan mielestäni anna tästä ilmiöstä kyllin oikeata ja selvää kuvaa. Siksi sopinee tässä esittää tähän kuuluvat eri tapaukset kokonaisuudessaan, osittain uudella tavalla ryhmiteltyinä. On syytä erottaa seuraavat kolme ryhmää:

1. Ensimmäisen infinitiivin lyhyempi muoto liittyy yksipersonaiseen verbiin (*pitää, tulee, täytyy, tarvitsee, sopii* jne.) (ks. E. N. SETÄLÄ Lauseop. tutk. Koillis-Satakunnan kansankielestä, 1883, § 257, Suomen kielen lauseoppi § 112 IV a muist. 1; HAKULINEN Vir. 1926 s. 93, 1938 s. 515, SKRK II § 26, 3 a; AHLMAN Vir. 1928 s. 135; VIRITTÄJÄN TOIMITUS Vir. 1938 s. 407, 1944 s. 463, 1946 ss. 201, 315, 1951 s. 231; E. A. SAARIMAA Kielenopas, 1947, ss. 140—141).

Näissä tapauksissa vallitseva vastakohtaisuus käynee ilmi seuraavista esimerkeistä, joista vasemmanpuoleisten on katsottu edustavan definiittistä l. määräistä, oikeanpuoleisten taas indefiniittistä l. epämääräistä spesiestä:

a) <i>Keiton tulisi olla heti valmiina</i>	<i>Keitto a tulisi olla heti valmiina</i>
b) <i>Kirjeiden piti tulla minulle</i>	<i>Minulle piti tulla kirjeitä</i>
c) <i>Isännän pitää olla talossansa</i>	<i>Talossa pitää olla isäntä</i>
d) <i>Käsineiden pitäisi olla taskussa</i>	<i>Taskussa pitäisi olla käsineet</i>
e) <i>Kahden kansalliskielen pitäisi viihtyä rinnan</i>	<i>Maassa sopii olla kaksi kansalliskieltä</i>

Vasemmanpuoleisissa esimerkeissä on, kuten huomataan, yks. tai mon. genetiivi. Oikeanpuoleisissa taas on joko yks. tai mon. partitiivi tai yks. tai mon. nominatiivi, ts. subjektin sija¹ (vrt. SETÄLÄ SKL § 112 IV a muist. 1).

Näissä tapauksissa ilmenevä vastakohtaisuus on siis: genetiivi ~ subjektin sija.

2. Ensimmäisen infinitiivin lyhyempi muoto liittyy *antaa-*, *sallia-* tai *käskeä-*verbiin (ks. VIRITTÄJÄN TOIM. Vir. 1938 s. 407; K. NIEMINEN Vir. 1938 ss. 514—515; HAKULINEN Vir. 1938 s. 515, SKRK II § 26, 3 a.)

Edellisessä kohdassa mainittujen tapausten yhteydessä, niistä millään tavoin erottamatta HAKULINEN luettelee myös sellaisia esimerkkejä, joissa I inf:n lyhyempi muoto on *antaa-* tai *sallia-*verbin objektina. Näiden erilaatuisten tapausten käsitteleminen yhdessä ei ole voinut tapahtua haittata; niinpä esitys on tässä kohden saanut osaksi harhaanjohtavan asun. Hakulisen mukaan näet tämä vastakohtaisuus tulisi kysymykseen vain silloin, kun infinitiivi riippuu »yksipersonaisesta ilmauksesta (sellaiseksi käsitettynä passiivikin) taikka imperatiivin 1. tai 2. persoonassa olevasta verbistä» (SKRK II § 26, 3 a). Esimerkkien joukossa on mm. lausepari: *Karaistuneiden ulkoilmaihmissien annettiin kehittyä omin apuinsa ~ Nuorukaisista annettiin kehittyä karaistuneita ulkoilmaihmissiä*. Hakulisen sanonnan mukaan ei tätä keinoa voitaisi käyttää, jos predikaattina on jokin muu *antaa-* tai *sallia-*verbin muoto kuin passiivi tai imperatiivin 1. tai 2. persoona; hänen esimerkkinsä ovat sopusoinnussa tämän kannan kanssa. On kuitenkin selvää, että aivan sama vastakohtaisuus tulee näkyviin seuraavanlaisessakin tapauksessa: *He antoivat karaistuneiden ulkoilmaihmissien kehittyä omin apuinsa ~ He antoivat nuorukaisista kehittyä karaistuneita ulkoilmaihmissiä*. Tätä vastakohtaisuutta voidaan siis *antaa-* ja *sallia-*verbien ohessa käyttää riippumatta siitä, mihin finiittimuotoon infinitiivi

¹ HAKULINEN ei pidä nominatiivia ja partitiivia tässä tapauksessa subjektin sijoina. Palaan tähän kysymykseen kirjoitelmani II osassa.

liittyy. Teoriassa voisi sama vastakohtaisuus esiintyä myös *käskää*-verbin ohessa, mutta käytännössä tulee tämän verbin merkityksen takia yleensä kysymykseen vain genetiivi.

Tätä tapausryhmää valaisevat seuraavat esimerkkiparit:

a) <i>Veden annetaan valua</i>	<i>Ammeeseen annetaan valua vettä</i>
<i>Annan veden valua</i>	<i>Annan ammeeseen valua vettä</i>
b) <i>Älkäämme salliko kirjatoikkien muodostua lapsillemme esikuviksi</i>	<i>Älkäämme antako lapsistamme muodostua kirjatoikkia</i>
<i>Emme salli kirjatoikkien muodostua lapsillemme esikuviksi</i>	<i>Emme anna lapsistamme muodostua kirjatoikkia</i>
c) <i>Annettiin saksien jäädä laatikkoon</i>	<i>Annettiin laatikkoon jäädä sakset</i>
<i>Sinä annoit saksien jäädä laatikkoon</i>	<i>Sinä annoit laatikkoon jäädä sakset</i>
d) <i>Anna kahden markan jäädä taskuun</i>	<i>Anna taskuun jäädä kaksi markkaa</i>
<i>Annoin kahden markan jäädä taskuun</i>	<i>Annoin taskuun jäädä kaksi markkaa</i>
e) <i>Anna markan jäädä taskuun</i>	<i>Anna taskuun jäädä marka</i>
<i>Annoin markan jäädä taskuun</i>	<i>Annoin taskuun jäädä markan</i>

Tässäkin on kaikissa vasemmanpuoleisissa lauseissa genetiivi, jonka on selitetty edustavan definiittistä spesiestä vastakohtana oikeanpuoleisille lauseille. Oikeanpuoleista saraketta tarkastellessamme huomaamme, että yks. ja mon. partitiivia käytetään riippumatta predikaattiverbin muodosta (esimerkkiryhmät a—b), samoin mon. nominatiivin kaltaista muotoa (ryhmä c) sekä kardinaalilukusanan yks. nominatiivin kaltaista muotoa (ryhmä d; vrt. SETÄLÄ SKL § 26 muist. 2). Mutta lukusanoja lukuunottamatta käytetään yks. nominatiivin kaltaista muotoa ainoastaan, jos predikaattiverbi on joko passiivissa tai imperatiivin 1. tai 2. persoonassa; muunlaisen predikaattiverbin ohessa sen sijaan käytetään yks. genetiivin kaltaista muotoa (ryhmä e). Kyseessä ovat toisin sanoen objektin sijat: partitiivi ja akkusatiivi, joista viimeksi mainittu on yksikössä joko nominatiivin tai genetiivin kaltainen tavallisten objektisääntöjen mukaisesti. Genetiivin ja objektin sijan vastakohtaisuuden on katsottava ulottuvan viimeiseenkin esimerkkipariimme siitä huolimatta, että objektin sijana tässä säännön mukaisesti on genetiivin kaltainen yks. akkusatiivi (vrt. K. NIEMINEN Vir. 1938 ss. 514—515).

Näissä tapauksissa vallitsee siis vastakohtaisuus: *genetiivi ~ objektin sija*.

3. Partisiippirakenteen subjektiossa (ks. SETÄLÄ Lauseop. tutk. Koillis-Satakunnan kansankielestä § 251; SETÄLÄ — SADENIEMI SKL¹³ § 120 muist. 3; AHLMAN Vir. 1928 s. 135; VIRITTÄJÄN TOIM. Vir. 1938 s. 407, 1946 s. 201; K. NIEMINEN Vir. 1938 ss. 514—515; HAKULINEN Vir. 1938 s. 515, SKRK II § 26, 3 b).

Tässä esiintyvät suhteet selvinnevät seuraavista esimerkeistä, joista vasemmanpuoleisten on katsottu edustavan definiittistä, oikeanpuoleisten indefiniittistä spesiestä:

a) <i>Sano veden valuvan</i>	<i>Sano ammeeseen valuvan vettä</i>
<i>Huomasin veden valuvan</i>	<i>Huomasin ammeeseen valuvan vettä</i>
b) <i>Nähtiin vieraiden tulevan</i>	<i>Nähtiin vieraita tulevan</i>
<i>Näin vieraiden tulevan</i>	<i>Näin vieraita tulevan</i>
c) <i>Häiden sanottiin jo olleen</i>	<i>Talossa sanottiin olevan parhaillaan häät</i>
<i>Tiesimme häiden jo olleen</i>	<i>Tiesimme talossa olevan parhaillaan häät</i>
d) <i>Sano kahden markan pudonneen taskusta</i>	<i>Sano taskusta pudonneen kaksi markkaa</i>
<i>Sanoit kahden markan pudonneen taskusta</i>	<i>Sanoit taskusta pudonneen kaksi markkaa</i>
e) <i>Kerrottiin railon olevan avoinna</i>	<i>Kerrottiin jäässä olevan railo</i>
<i>Ilmoittakaa railon olevan avoinna</i>	<i>Ilmoittakaa jäässä olevan railo</i>
<i>Hän kertoi railon olevan avoinna</i>	<i>Hän kertoi jäässä olevan railon</i>

On helppo huomata, että tässäkin tapausryhmässä esiintyvät oikeanpuoleisessa sarakkeessa objektin sijat, s.o. partitiivi ja akkusatiivi, jälkimmäinen objektisääntöjen mukaisesti joko nominatiivin tai genetiivin kaltaisena (vrt. SETÄLÄ—SADENIEMI SKL¹³ § 120 muist. 3). Tässäkään tapauksessa ei objektin sijan käyttö rajoitu niihin tapauksiin, joissa hallitseva verbi on passiivissa tai imperatiivin 1. tai 2. persoonassa.

Partisiippirakenteen subjektiosassa ilmenee siis sama vastakohtaisuus kuin edellisessä kohdassa: *genetiivi ~ objektin sija*.

II. Eräs lauseenjäsennyskysymys

Edellä käsiteltyihin lausetyyppeihin kytkeytyy eräs lauseenjäsennyspulma, jolle ei näytä esitetyn hyväksyttävää ratkaisua. Miten on jäsennettävä sellaiset lauseet kuin *Keittoa tulisi olla heti valmiina, Talossa pitää olla isäntä, Annan ammeeseen valua vettä, Annettiin laatikkoon jäädä sakset* jne.?

Tästä asiasta on esitetty eri käsityksiä. Aloitan LAURI HAKULISEN selityksestä. Lauseessa *Talossa pitää olla isäntä* muodostavat hänen mukaansa sanat *talossa pitää olla* »transitiivisen verbaali-ilmauksen», jonka objektiksi on sana *isäntä* (Vir. 1926 s. 93); myöhemmin hän on käyttänyt varovaisempaa sanontaa »objektin luonteinen lauseenjäsen» (SKRK II ss. 207—208). Samanlaiseksi lauseenjäseneksi on tämän selitystavan mukaan käsitettävä muissa äskeisissä lauseissa sanat *keittoa, vettä* ja *sakset*. Johdonmukaisuus vaatisi soveltamaan samaa selitystapaa myös partisiippirakenteeseen, joten lauseessa *Tiesimme talossa olevan parhaillaan häät* olisi siinäkin sana *häät* katsottava objektiksi tai objektin luonteiseksi lauseenjäseneksi (vrt. *Taloon tulee suvella häät*, ks. alemm.)².

Hakulisen selityksen lähtökohtana ovat sentyyppiset lauseet kuin *Pojalla on vaaleat hiukset, Suomessa on kylmät talvet, Säkissä on saappaat, Taloon tulee suvella häät, Miehellä loppui rahat, Heille syntyi kaksoet*, joissa predikaatti on yksikössä huolimatta subjektin monikollisuudesta. Sanaliitot *pojalla on, Suomessa on* jne. muodostavat hänen mukaansa »yksipersonaaisen, lauseopillisilta ominaisuuksiltaan suuresti suomen ns. passiivia muistuttavan ilmauksen», jonka objektiksi *vaaleat hiukset, kylmät talvet* jne. on käsitettävä. Viimeksi mainittuja muotoja, jotka ulkoasunsa puolesta voisivat olla yhtä hyvin akkusatiivi- kuin nominatiivimuotoja, hän siis pitää akkusatiivimuotoina. Hakulinen perustaa käsityksensä sellaisiin lauseisiin kuin *Minulla on sinut*, jossa muoto *sinut* ei voi olla mikään muu kuin akkusatiivi. Tällainen persoonapronominien akkusatiivimuotojen käyttö on hänen mukaansa nykykielessä yleistä ja normaalian kielivaiston mukaista, esim. *Jos minulla olisi ollut hän e t täällä. Äidillä on t e i d ä t, mutta isä jäi aivan yksin* (Vir. 1926 s. 91—, SKRK II ss. 207—208).

Hakulisen käyttämä todiste soveltuu kuitenkin vain osaan hänen tar koittamistaan tapauksista: niihin, joissa on *olla*-verbi ja sen ohessa omistajaa ilmaiseva adessiivi (*Pojalla on vaaleat hiukset* jne.). Sen sijaan nämä persoonapronominien akkusatiivimuodot eivät ole mahdollisia sentyyppisissä lauseissa kuin *Suomessa on kylmät talvet, Säkissä on saappaat, Taloon tulee suvella häät* jne., joissa ei ole kysymys omistamisesta. Voitaneen kyllä ajatella, että joku

² Hakulinen kuitenkin puhuu tässä partisiippirakenteen subjektiosasta (SKRK II § 26, 3 b).

sanoisi Suomen kirkon päämiehelle: *Helsingillä on valtionpäämies, mutta Turulla on teidät*; sen sijaan ei missään tapauksessa voida sanoa: *Turussa on (t. asuu) teidät*. Tämä tosiasia antaakin viitteen siitä, miten tuo pronominien akkusatiivimuotojen käyttö selittyy. Koska se rajoittuu omistamista ilmaisevaan rakenteeseen, saattaa olla kyseessä jonkinlainen *constructio ad sensum*: omistaminen on käsitetty toiminnaksi, jonka esineenä omistettu on. Viittaus niihin lukuisiin kieliin, jotka vastaavassa tapauksessa käyttävät transitiiivista *habere*-verbiä, riittää osoittamaan tällaisen käsitystavan luonnollisuuden. On myös mahdollista, että tämä käyttö perustuu vieraiden kielten suoranaiseen vaikutukseen (vrt. RAVILA *Vir.* 1944 s. 125 alav.).³ Tuntuu näet kyseenalaiselta, onko sellainen omistamista osoittava adessiivikonstruktio, jossa omistettua edustaa persoonapronomini, ollenkaan kansanomainen. Ehkäpä se on pesiytynyt suomeen vasta myöhään käännöskirjallisuuden vaikutuksesta ja siksi saanutkin tässä suhteessa vieraiden esikuvien mukaisen muodon. Asia kaipaaisi tutkimista.

Mutta miten tyyppi *Minulla on sinut* selitettäneenkin, ei se tue sitä käsitystä, että lausetyypissä *Säkissä on saappaat* — jossa ei ole kysymys omistuksesta — olisi mon. nominatiivi katsottava objektiksi. Muutenkin tällainen käsitystapa johtaisi vaikeihin pulmiin. Jos muoto *saappaat* tässä lausetyypissä käsitetään objektiksi (tai objektin luonteiseksi lauseenjäseneksi), olisi samaa selitystapaa tietenkin käytettävä myös vastaavissa lauseasemissa oleviin y k s i k ö n nominatiivin kaltaisiin muotoihin ja partitiivimuotoihin nähden, kuten *Pihalla on hevonen*, *Pöydällä on ruokaa*, *Maljakossa on kukkia*, *Veden mukana valui hiekkaa*, *Poikiea talossa ei ole* jne. (vrt. HAKULINEN SKRK II § 26,5, § 34, 3 d—e, § 35). Sana *hevonen* olisi tämän mukaan objekti lauseessa *Pihalla on hevonen* (vrt. *Säkissä on saappaat*), mutta lauseessa *Hevonen on pihalla*, näin painotettuna, se olisi subjekti (vrt. *Saappaat ovat säkissä*). Entä miten jäsenytyisi lause *Hevonen pihalla on* (vrt. *Saappaat säkissä ovat ~ Saappaat säkissä on?*) Jos tälle tielle lähdetäisiin, sekaantuisivat objektin ja subjektin väliset suhteet pahasti.

Näitä käytännöllisiä vaikeuksia tärkeämpi seikka on kuitenkin se, ettei puheena olevan lauseenjäsenen funktio vastaa sitä, mitä olemme tottuneet objektilla tarkoittamaan. Esim. Setälän lauseopin mukaan objekti ilmaisee »verbillä lausutun toiminnan esinettä» (SKL § 24). Mitenkä tämä sopisi lauseeseen *Säkissä on saappaat*? Tosin objektista on annettu väljempiäkin määritelmiä kuin koulukielioppiemme sisältämä (esim. ns. Kielioppikomitea, ks. N:o 6. Komiteanmietintö. 1915, ss. 54—56, 139—143), mutta tällaiseen tapaukseen eivät nekään sovellu. Jos siis hyväksyttäisiin Hakulisen selitys, jouduttaisiin antamaan objektin käsitteelle aivan uusi sisältö. Näistä syistä

³ Vrt. myös PENTTILÄ *Vir.* 1954 s. 119 alav.

emme mitenkään voi luopua siitä vanhastaan vallinneesta käsitystavasta, että lausetyypissä *Säkissä on saappaat* on muoto *saappaat* katsottava kieliopilliseksi subjektiksi ja siis nominatiivimuodoksi. Tähänhän ei vaikuta se seikka, että tämä sana ei ole lauseen psykologinen subjekti.

Kuten edellä esitetystä on käynyt ilmi, on *olla*-verbin ja adessiivin muodostama *o m i s t u s s u h d e t t a* ilmaiseva konstruktio kuitenkin hieman eri asemassa kuin lausetyyppi *Säkissä on saappaat*. Lause *Minulla on hevonen* rinnastuu toisaalta tyyppiin *Pihalla on hevonen*, toisaalta taas tyyppiin *Minulla on sinut*. Edellinen rinnastus tukee sitä käsitystapaa, että *hevonen* lauseessa *Minulla on hevonen* on subjekti, jälkimmäinen sitä, että se on objekti. Kumpakaan käsitystä ei näin ollen voitane tässä tapauksessa leimata ehdottomasti vääräksi. On kuitenkin syytä pohtia kysymystä siltä kannalta, kumpi selitystapa on kieliopin järjestelmän selvyuden ja johdonmukaisuuden kannalta parempi.

Jos kyseessä oleva lauseenjäsen käsitetään entiseen tapaan subjektiksi, on tyyppi *Minulla on sinut* selitettävä myöhäsyntyiseksi poikkeukseksi, jollaiseksi olemme sen edellä todenneet. Tällainen selitys on yksinkertainen ja helposti tajuttava eikä käytännössä merkitse sanottavaa vaikeutta lauseenjäsenyyksessä, etenkin kun tämän tyylin yleisyys verrattuna tyyppiin *Minulla on hevonen* varmaan on melkeinpä häviävän pieni. Tyyppi *Minulla on sinut* perustuu ilmeisen nuoreen ja vielä alkuasteellaan olevaan kehitykseen eikä sellaisena ole voinut järkyttää vanhan ja perin tavallisen *Minulla on hevonen*-tyypin jäsentymistä. Viimeksi mainittu tyyppihän kuuluu sentään vieläkin niin kiinteästi yhteen *Pihalla on hevonen*-tyypin kanssa, ettei niitä nähdäkseeni voida jäsentää eri tavoilla. Synnyltäänhän nämä tyypit tietenkin ovat identtiset. Ei siis ole riittävää syytä luopua siitä vakiintuneesta käsityksestä, että nominatiivimuodot sellaisissakin lauseissa kuin *Minulla on hevonen* ja *Pojalla on vaaleat hiukset* ovat kieliopillisia subjekteja.

Tämä tulos merkitsee samalla sitä, ettei myöskään sellaisissa lausetyypeissä kuin *Talossa pitää olla isäntä*, *Annan ammeeseen valua vettä* jne., jotka nyt lähinnä ovat mielenkiintomme kohteina, voida selittää subjektin tai objektin sijoissa olevia lauseenjäseniä (*isäntä*, *vettä*) objektiksi eikä objektin luonteiseksi lauseenjäseneksi. Jos näet sana *saappaat* katsotaan subjektiksi lauseessa *Säkissä on saappaat*, ei ole mitään perustetta pitää sitä objektina lauseessa *Säkissä pitäisi olla saappaat*.

Tätä lauseenjäsenkysymystä on kosketeltu SETÄLÄN lauseopissakin. Sen mukaan on lauseissa *Joka talossa pitäisi olla raamattu* ja *Isäntä talossa olla pitää* nominatiivimuotoinen sana (*raamattu*, *isäntä*) käsitettävä *l a u s e e n s u b j e k t i k s i* (SKL § 30, 6). Onkin ilmeistä, että tämä lausetyyppi *a l k u a a n* on jäsentynyt näin. Tyyppilauseessamme *Talossa pitää olla*

isäntä on siis sana *isäntä* ollut *pitää*-verbin subjekti. Infinitiivi *olla* taas on — kuten infinitiivit yleensäkin alkuaan — ollut adverbiaali; se on merkitykseltään lähinnä vastannut nykykielen muotoa *olemaan*. Sellaisissa lauseissa taas kuin *Annan ammeeseen valua vettä* on sana *vetä* ollut *antaa*-verbin objekti ja infinitiivi on ollut adverbiaali kuten äskeisessäkin. Lauseen alkuperäinen merkitys on siis ollut suunnilleen: »annan vettä valumaan ammeeseen».

Historiallisesti nämä lausetyypit ilmeisesti selittyvät esitetyllä tavalla, mutta se ei vielä merkitse sitä, että ne nykykielessäkin olisi jäsennettävä näin. Onkin ilman muuta nähtävissä, etteivät alkuperäiset suhteet ole säilyneet muuttumattomina, vaan että näiden lausetyyppien syntaktisessa jäsentymisessä on tapahtunut siirtymistä. Setälän selitystapa ei sovi yhteen nykyisten lauseenjäsennysperiaatteidemme kanssa. Jos kerran lauseessa *Isännän pitää olla talossansa* käsitetään infinitiivi *olla* subjektiksi, olisi epäjohdonmukaista selittää sama infinitiivi lauseessa *Talossa pitää olla isäntä* joksikin muuksi lauseenjäseneksi, lähinnä kai adverbiaaliksi. Tällainen epäjohdonmukaisuushan olisi seurauksena siitä Setälän selityksestä, että viimeksi mainitun lauseen subjekti olisi sana *isäntä*. Vielä huonommin soveltuisi Setälän jäsentämistapa sellaiseen lauseeseen kuin *Joka talossa on määrä olla paloruisku*. Ei siis voida pitää Setälän lauseopinkaan kantaa tässä kohden hyväksyttävänä.⁴

Kouluopetuksessa lienee joskus käytetty sellaistaakin selitystapaa, että lauseessa *Talossa pitää olla isäntä* olisi sana *isäntä* katsottava predikaatiiviksi. Tähän ei kuitenkaan sovellu kieliopin määritelmä, jonka mukaan predikaatiivi on »määräys, joka merkitykseltään vaillinaisen verbin välityksellä omistetaan subjektille (tai objektille)» (SETÄLÄ SKL § 15). Eihän tosin sellaisessakaan lauseessa kuin *Kotona pitää olla ahkera* ole ilmi pantuna mitään subjektiä, jolle määräys omistetaan, mutta siinä kuitenkin edellytetään jota-

⁴ Kun tämä kirjoitelma jo oli valmis, saapui Virittäjän tämän vuoden 2. vihko, jossa oli AARNI PENTTILÄN kirjoitus »Ns. yksipersonaisista verbeistä» (Vir. 1954 ss. 97—122). Penttilä ei katso selvitettyksi kysymystä siitä, onko *pitää*-, *täytyä*- jne. verbeihin liittyvä infinitiivi käsitettävä nykykielen kieliopissa subjektiksi vai ei (ibid. s. 113). On totta, ettei tällainen infinitiivi joka suhteessa ole nominisubjektin tasalla. Asiahan on niin, että käytännössä olevat lauseenjäsennyskategoriat subjekti, predikaatti jne. lähinnä pohjautuvat yksinkertaisten, rakenteeltaan »normaaleiksi» katsottujen lauseiden erittelyyn. Siksi saattaa mutkikkaammassa, kehittyneempiä ilmaisuaineita sisältävissä lauseissa olla sellaisiakin jäseniä, joiden funktiota ei mikään näistä kategorioista täysin peitä. Siitä huolimatta on tällaisetkin lauseenjäsenet pyrittävä sijoittamaan näihin sovinnaisiin kategorioihin, osittain mielivaltaisestikin. Tällaisia lauseenjäsennyskysymyksiä ratkaistaessa on pidettävä silmällä myös sitä, mikä jäsenystapa on koko lauseenjäsennysjärjestelmän kannalta tarkoituksenmukaisin. Jos vielä voitaisiinkin hyväksyä se käsitys, että lauseessa *Talossa pitää olla isäntä* on sana *olla* adverbiaali ja *isäntä* subjekti, jäisi kuitenkin ratkaisematta *Annan ammeeseen valua vettä*-tyypin jäsenys, sillä siinä ei nykykielen kannalta missään tapauksessa voida pitää *vetä*-sanaa objektina. Nämä kaksi tyyppiä ovat niin selvästi rinnakkaisia, että niiden jäsentämistäkin on käsiteltävä yhtenä probleemina.

kin persoonaa, jonka pitää olla ahkera: »ihmisen (t. sinun jne.) pitää kotona ollessaan olla ahkera». Jos lause *Talossa pitää olla isäntä* ymmärretään vastavalla tavalla (»ihmisen jne. pitää talossa ollessaan olla isäntä»), niin silloin sana *isäntä* tietenkin on predikaatiivi, mutta tähän on jo aivan eri asia. Sellaisia lauseita taas kuin *Keittoa tulisi olla heti valmiina* ja *Minulle piti tulla kirjeitä* ei ollenkaan voida tulkita niin, että *keittoa* tai *kirjeitä* olisi predikaatiivi.⁵

Olemme siis tulleet siihen tulokseen, ettei sana *isäntä* lauseessa *Talossa pitää olla isäntä* ole lauseen subjekti, objekti eikä predikaatiivi. Mikä se sitten voi olla? Voidaksemme oikein ymmärtää ja analysoida tämän ja muiden puheena olevien lausetyyppien nykyisen rakenteen on nähdäkseen lähdeävä aivan uudelta pohjalta. On syytä verrata näitä rakenteita partisiippi-rakenteeseen. Sitähän on totuttu lauseita jäsenettäessä käsittelemään kokonaisuutena: se on sellaisenaan lauseessa joko subjektina tai objektina. Mutta koska partisiippirakenne on sivulauseen vastike, niin se myös vuorostaan sisältää samat jäsenet kuin lausekin: subjektin ja predikaatin sekä usein lisäksi objektin ja muita määrittäjiä. Esim. lauseessa *Huomasin veden valuwan* on objektina partisiippirakenne, jonka subjekti on *veden* ja predikaatti *valuwan*. Tämä partisiippirakenne vastaa *että*-lausetta: *Huomasin, että vesi valui*. Myös lauseessa *Huomasin ammeeseen valuwan vettä* vastaa partisiippirakenne sivulauseita: *Huomasin, että ammeeseen valui vettä*. Tässä partisiippirakenteessa — samoin kuin vastaavassa sivulauseessa — on sana *vettä* subjekti, *valuwan* predikaatti ja *ammeeseen* adverbialii.

Siirrymme nyt tarkastelemaan lausetyyppejä *Annan ammeeseen valua vettä*. Totesin edellä, että sana *vettä* alkuaan on ollut *antaa*-verbin objekti. Nykykielen kannalta sitä ei kuitenkaan voida enää käsittää objektiksi. Jos vertaamme toisiinsa lauseita *Huomasin ammeeseen valuwan vettä* ja *Annan ammeeseen valua vettä*, havaitsemme, että ne ovat rakenteeltaan hyvin lähellä toisiaan. Edellisessä, partisiippirakenteessa, on *vettä*-sana *valua*-verbin subjekti, ja on ilmeistä, että vastaavien sanojen suhde jälkimmäisessä lauseessa on sama: sana *vettä* on *valua*-infinitiivin subjekti. Jos asia näin käsitetään — kuten mielestäni on käsitettävä — niin siitä seuraa, että lause *Annan ammeeseen valua vettä* sisältää lauseen vastikkeen, koska siinä verbin nominaalimuotoon liittyy subjekti. Tässä lauseessa on siis *annan*-verbin objektina

⁵ LAURI KETTUNEN pitää partisiippirakenteen subjektiakin predikaatiivina sellaisissa tapauksissa kuin *Luultiin miehellä olleen toinen vaimo jossakin* ja *Syynä on katsottu olevan sen, että mies on lahjaton* (ks. Vir. 1950 s. 355). Predikaatiivin määritelmä ei sovellu näihin sen paremmin kuin *Talossa pitää olla isäntä*-tyyppiin, eikä yleensääkään olisi mahdollista, että partisiippirakenteen subjekti samalla olisi predikaatiivi. Sen sijaan lauseessa *Nykyisten koulujen kehutaan olevan entisiä paremmat*, johon Kettunen näitä vertaa, ei sana *paremmat* tietenkään voi olla muu kuin predikaatiivi (vrt. *Kehutaan, että nykyiset koulut ovat entisiä paremmat*, mutta: *Luultiin, että miehellä oli ollut toinen vaimo; On katsottu, että syynä on se, että — —*).

ilmaus *ammeeseen valua vettä*, joka vastaa *että*-lausetta: *Annan t. sallin, että ammeeseen valuu vettä*.

Lauseenvastikkeena voidaan hyvällä syyllä pitää myös rakennetta (*Annan veden valua*, joka on rinnastettavissa partisiippirakenteeseen (*Huomasin veden valuvan*). Kummassakin tuntuu sana *veden* läheisemmin liittyvän *valua*-verbiin kuin hallitsevaan verbiin. Se kielioppiemme selitys, että lauseessa *Annan veden valua* sana *veden* on datiiigenetiivi ja *annan*-verbin määrite, tuskin vastaa nykyistä kielitajuamme, eikä sen historialliseen oikeutus ole ehdoton. Sana *veden* on näet voinut aikaisemmin olla hallitsevan verbin objekti (näiden rakenteiden historiasta lähemmin kirjoitelmani III osassa).

Niin kauan kuin tyypeissä *Annan veden valua* ja *Annan ammeeseen valua vettä* tajuttiin sana *veden t. vettä* finiittiverbin objektiksi, oli lauseiden rakenne selvä ja suoraviivainen. Mutta sen jälkeen kun niiden syntaktisessa jäsentymisessä on tapahtunut sellainen siirtyminen, ettei sanaa *veden t. vettä* enää voida käsittää finiittiverbin välittömäksi määritteeksi, on kyseessä tyypillinen lauseenvastike, jota voisimme täsmällisemmän nimityksen puutteessa sanoa *infinitiivirakenteeksi*⁶. Tällainen rakenne on siis *antaa-*, *sallia-* tai *käskeä-*verbin objektina, ja rakenteen subjekti on joko genetiivissä tai objektin sijoissa (s.o. akkusatiivissa tai partitiivissa). Se, että objektina olevan infinitiivirakenteen subjekti voi olla objektin sijoissa, on nykykielenkin kannalta odotuksen mukaista ja luonnollista, sillä onhan partisiippirakenteenkin subjekti vastaavissa tapauksissa objektin sijoissa.

Sama periaate soveltuu myös sellaisten lauseiden jäsentämiseen kuin *Talossa pitää olla isäntä*, *Keittoa tulisi olla heti valmiina*. Sana *isäntä t. keittoa* on ennen ollut lauseen subjekti, mutta nykyään se kuulune läheisemmin *olla*-infinitiiviin kuin lauseen predikaattiverbiin. *Pitää-*, *tulisi-*muodon subjektina on nykykielessä infinitiivirakenne, joka vastaa sivulausetta: *Pitää, on tarpeellista, että talossa on isäntä* (vrt. SETÄLÄ SKL § 112 IV a muist. 1).⁷ Sana *isäntä t. keittoa* on siis infinitiivirakenteen subjekti, tässä tapauksessa odotuksen mukaisesti subjektin sijoissa, koska rakenne on lauseen subjektina (vrt. toisiinsa rakenteita *Talossa pitää olla isäntä* ja *Talossa näkyy olevan isäntä*).

Tyyppi *Isännän pitää olla talossansa* on taas verrattavissa tyyppiin *Isäntä näkyy olevan talossansa* (vrt. SETÄLÄ SKL § 120; OJANSUU Mikael Agricolan kielestä, 1909, ss. 144, 145; HAKULINEN SKRK II ss. 263, 266).

Tässä yhteydessä on mielenkiintoista todeta, että eräissä murteissa voi *pitää*-verbiin liittyä partisiippirakennekin, esim. Pihl *Sen piti siellä puhuneen*

⁶ Tätä nimitystä ei voitane rajoittaa tarkoittamaan ainoastaan tässä käsiteltyjä rakenteita, vaan sitä täytynee pitää kaikkien infinitiiviin perustuvien lauseenvastikkeiden yhteisnimityksenä. Myös esim. II infinitiiviin perustuvat temporaali- ja modaalirakenteet ovat siis infinitiivirakenteita.

⁷ Mm. ranskassa voi *pitää*-verbin vastineeseen liittyä sivulause: *Il faut que je sorte* jne.

semmosta, Siikai Täälä sen loukanneen piti, Kyl Sillä piti olleem morrsia(n), Urj Sanovat että se A'llin ta'lo piti myy'ly(n) (ks. SETÄLÄ Lauseop. tutk. Koillis-Satak. kansank. ss. 137—138; SALU LATVALA Lauseop. hav. Luoteis-Satakunnan kansank., 1894, ss. 62—63; KANNISTO Lauseop. hav. läntisen etelä-Hämeen kielimurt., 1901, ss. 248—249). Tämäkin osoittaa, kuinka luontevasti mm. *pitää*-verbiin liittyvä infinitiivirakenne voidaan rinnastaa partiisiipirakenteeseen.⁸

III. Suomen ns. spesieksenilmaisukeinojen ilmaisutehtävistä

Suomen kielestä puuttuvat artikkelit, joiden avulla useissa muissa kielissä voidaan ilmaista spesieskategorioita. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, ettei suomessa olisi mitään keinoja näiden kategorioiden osoittamiseen. Monesti ne saadaan ilmaistuksi leksikaalisin keinoin, esim. pronomineilla *tämä, tuo, se, eräs, joku, muudan* (ks. AHLMAN Juhlajulk. O. E. Tudeerin 70-vuotispäiväksi, 1920, s. 6; HAKULINEN SKRK II ss. 195—196; vrt. RAPOLA Vir. 1954 s. 4—). Grafeemikielessä käytetään sellaisissa nimissä kuin *kauppatori, pitkäsilta, taideakatemia* jonkinlaisena definiittisen spesieksen merkkinä toisinaan isoa alkukirjainta (*Kauppatori, Pitkäsilta, Taideakatemia*), kuten AARNI PENTTILÄ on huomauttanut (Vir. 1943 s. 37, Suomen kielen äänne- ja oikeinkirjoitusoppi, 1948, § 41. 3: 5 i; vrt. HAKULINEN SKRK II s. 208 alav. 2).

Mielenkiintoisempia ovat ne syntaktiset keinot, joilla on katsottu voitavan suomen kielessä ilmaista spesieskategorioita. Nämä keinot näyttävät kuitenkin vielä kaipaavan lisätutkimusta. Huomioni on kiintynyt esim. siihen, että on selitetty *korvat*-sanan lauseessa *Mieheltä paletui korvat* edustavan indefiniittistä spesiestä, vaikkei jää vähimmässäkään määrin epävarmaksi, mistä korvista on kysymys, ja vaikka artikkelikieletkin vastaavassa tapauksessa käyttävät määräävää artikkelia. Vieläpä on selitetty persoonapronominien akkusatiivimuotojenkin edustavan indefiniittistä spesiestä sellaisissa lauseissa kuin *Sinulla on minut* (HAKULINEN SKRK II ss. 206—207). Tällöin ollaan jo perin kaukana niistä spesieskategorioista, joiden ilmaisimina artikkelikielissä käytetään artikkeleita. Eihän äskeisessä lauseessa tietenkään ole kysymys tuntemattomasta oliosta, eikä lause edellytä sitäkään, ettei asianomaista olisi ennen mainittu (vrt. *Onneksi sinä jäit luokseni, joten minulla on ainakin sinut*).

Tähänastisissa näitä seikkoja koskevissa esityksissä on — niin paljon hyödyllistä valaisua kuin ne ovatkin tuoneet asiaan — jouduttu käsittäkseni

⁸ Mainittakoon vielä, että unkarissa esiintyy — mm. *kell* 'täytyy, pitää' -verbin yhteydessä — puheena olevia suomen rakenteita läheisesti muistuttava *dativus cum infinitivo*-rakenne (ks. KLEMM Magyar történeti mondattan, Budapest 1928—1942, § 285).

osittain harhaan, kuten äskeiset esimerkitkin osoittavat. Syynä tähän näyttää olleen lähinnä se menettelytapa, että on otettu lähtökohdaksi spesieskategoriat ja sitten etsitty suomen kielestä ilmiöitä, jotka vastaisivat näitä kategorioita. On näin ollen aiheellista tarkastella näitä seikkoja toisestakin näkökulmasta. Tarkoitukseni onkin seuraavassa ottaa tutkittaviksi ne suomen kielen syntaktiset ilmiöt, joiden on selitetty osoittavan spesieskategorioita, ja koettaa selvittää, mitä nämä ilmiöt oikeastaan ilmaisevat, mitkä ovat niiden varsinaiset ilmaisutehtävät.

Asiaa tältäkin kannalta tutkittaessa on tietenkin syytä edelleen pitää silmällä myös spesiesnäkökohtaa. Koska tähänastinen epäselvyys osaksi johtuu spesieksen määritelmien puutteellisuudesta, tarvitaan tässä suhteessa ensin hieman selvennystä. E. N. SETÄLÄN johdolla toimineen Kielioppikomitean mietinnössä s. 38 määritellään asia seuraavasti: »Pitäen silmällä, missä määrin oliot ovat määrättyjä tai määräämättömiä, voidaan oliot osoittaa a) tunnetuiksi tai ennenmainituiksi (määrätty merkitys), b) tuntemattomiksi tai ennen mainitsemattomiksi (määräämätön merkitys).» HAKULINEN tyytyy yhtä ylimalkaiseen sanontaan (ks. SKRK II s. 194). Sekaannusta on ollut omiaan aiheuttamaan se, että sekä definiittiselle että indefiniittiselle spesiekselle on kummallekin omistettu kaksi tuntomerkkiä, jotka eivät suinkaan aina esiinny yhdessä: tunnettu, ennen mainittu ~ tuntematon, ennen mainitsematon. Voihan näet olio olla tunnettu, vaikka se olisi ennen mainitsematonkin, esim. *Aurinko paistaa. Isä tulee huomenna matkoilta.*

Oppisana *species* on peräisin ADOLF NOREENilta, joka on Vårt språk -teoksessaan selvittellyt tämän käsitteen sisältöä (osa V, 1, Lund 1904, §§ 14, 16, 17; Noreenin esitystä on suomeksi referoinut AHLMAN Juhlajulk. O. E. Tudeerin 70-vuotispäiväksi ss. 5—6). Noreen jakaa semeemit kahteen ryhmään: I) *ekspressiiviset*, II) *pronominaaliset*. Ekspressiivisten semeemien merkitys on sikäli muuttumaton (fix), että kielellinen ilmaus itse olennaisesti määrää, »fikseeraa» sen. Pronominaalisten semeemien merkitys taas on sikäli muuttuvainen (variabel), että sen olennaiselta osalta muodostaa viittaus johonkin itse kielellisen ilmauksen ulkopuolella olevaan, muun tilanteen sisältämään seikkaan (Vårt språk V ss. 65—66). Sen mukaan, millä tavoin semeemin merkitys täydennetään, Noreen jakaa pronominaaliset semeemit A) *definiittisiin* (määräisiin, ruots. bestämda), B) *interrogatiivisiin* (kysyviin) ja C) *indefiniittisiin* (epämääräisiin, ruots. obestämda). Indefiniittisiä ovat sellaiset pronominaaliset semeemit, joissa puhuja jättää presisoimnin suorittamisen tietyissä rajoissa puhutellun mielikuvituksen tai mielivallan varaan (mts. 75). Definiittisiä ovat sellaiset pronominaaliset semeemit, joissa puhujan viittaus riittää aikaansaamaan tarpeellisen täydennyksen. Tämän viittauksen laadun mukaan taas erotetaan kaksi lajia definiittisiä seme-

mejä: a) *deiktiset* (osoittavat) ja b) *anaforiset* (muistuttavat). Anaforisia ovat sellaiset, joissa tuo viittaus sisältää vetoamisen (äsken) lausuttuun — harvemmin pian seuraavaan — ilmaukseen (mtss. 72—75). *Spesieksiä* Noreen erottaa kolme (mtss. 76—77): 1) *määräinen* l. *definiittinen* spesies, jolla on anaforinen merkitys; 2) *epämääräinen* l. *indefiniittinen* spesies, jolla on indefiniittinen merkitys; 3) *yleinen* l. *generelli* spesies, jolla on ekspressiivinen merkitys.

Näitä Noreenin määritelmiäkään ei voi pitää kauttaaltaan onnistuneina. Niinpä hän määrittelee definiittisen spesieksen liian ahtaasti sanoessaan, että sillä on anaforinen merkitys, joka aina edellyttää viittausta johonkin äskeiseen (tai pian seuraavaan) ilmaukseen. Tämän mukaan jäisivät definiittisen spesieksen ulkopuolelle lukuisat sellaiset tapaukset, joita on totuttu pitämään ja joita on täysi syy pitää siihen kuuluvina. Niinpä Noreen itse mainitsee esimerkkeinä definiittisestä spesieksistä mm. seuraavat: *Hästen är trött. Trianglarna äro uppritade med krita. Det röda huset har ramlat.* Spesies on näissä definiittinen riippumatta siitä, onko tarkoitetuista olioista ollut äsken puhetta vai ei. Ainoa ehto on se, että puhuja tietää ja olettaa kuulijankin tietävän, mistä hevosesta jne. on kysymys. Noreenin »generelli spesies» käsittää kovin eriluonteisia tapauksia, ja osa niistä voidaanakin paremmin lukea definiittiseen spesiekseseen kuuluviksi (esim. *Adolf Noreen, Solen Lyser*, ks. mts. 65).

Spesieksen definiittisyyden edellytyksenä ei siis voida pitää sitä, että vedotaisiin äsken lausuttuun (pian seuraavaan) ilmaukseen, vaan spesies on katsottava definiittiseksi aina, kun vain on kysymys tietystä, tunnetusta oliosta (*Hästen är trött, Solen Lyser* jne.). Asian ytimen sisältää Kielioppikomitean määritelmässä vastakohta *tunnettu ~ tuntematon*. Ilmauksilla »ennen mainittu» ja »ennen mainitsematon» ei tässä ole muuta oikeutusta kuin se, että tunnettu olio useimmiten on myös ennen mainittu. Tieteelliseksi tarkoitettussa määritelmässä nämä ilmaukset ovat harhaanjohtavia. Lauseissa *Aurinko paistaa* ja *Isä tulee huomenna matkoilta* ovat siis sanat *aurinko* ja *isä* — tietenkin edellyttäen, että tarkoitetaan tiettyä, tunnettua isää — spesiekseltään definiittisiä riippumatta siitä, ovatko ne ennen mainittuja vai eivät.

Näiden pohdintojen jälkeen voimme ryhtyä yksitellen tarkastelemaan spesiekseni-lmaisukeinoina pidettyjä suomen kielen ilmiöitä.

I. Predikaatin numerus kardinaalilukusanan ollessa subjektina (ks. SETÄLÄ SKI, § 13 muist. 3; AHLMAN Vir. 1928 s. 134; VIRITTÄJÄN TOIMITUS Vir. 1938 s. 518, 1943 ss. 360—361, 1944 s. 463, 1945 ss. 118—119, 1949 s. 175; HAKULINEN SKRK II § 26, 6; SAARIMAA Kielenopas ss. 143—144).

Jos subjektina on kardinaalilukusana, osoittaa predikaatin monikollisuus subjektin definiittiseksi ja yksiköllisyys indefiniittiseksi. Esim. *Kolme akselivaltaa olivat jo ratkaisseet kantansa* (tunnetut kolme valtaa — useampia niitä ei ollutkaan) ~ *Kolme liittolaisvaltaa oli jo ratkaissut kantansa* (muut liittolaisvallat eivät vielä) (HAKULINEN SKRK II § 26, 6). Tässä on selvästi kysymys spesieserosta, kuten on esitettykin.

HAKULINEN mainitsee tässä yhteydessä esimerkkinä myös lauseen *Nyt löydetyssä fragmentissa on seuraavat 10 suomenkielistä säettä* (ibid.). Tässä ei kuitenkaan predikaatin numerukseen vaikuta mitään se, että subjektina on lukusana; predikaattihan olisi muutenkin yksiköllinen: *Nyt löydetyssä fragmentissa on seuraavat suomenkieliset säkeet*. Sellaiset lauseet, joissa subjektina olevalla lukusanalla on adjektiiviattribuutti, eivät kuuluakaan tähän kohtaan. Niissä ei näet predikaatin luku ole riippuvainen subjektin spesieksestä, vaan määräytyy samojen sääntöjen mukaan kuin subjektin ollessa mon. nominatiivissa (niitä käsitellään edempänä, kohdassa 4). Niinpä subjekti on äskeisessä esimerkissä predikaatin yksiköllisyydestä huolimatta definiittinen, ja toisaalta se voi tällaisissa tapauksissa olla indefiniittinen, vaikka predikaatti olisi monikollinenkin, esim. *Jotkut kaksi tämän luokan oppilasta ovat särkeneet ikkunan*.

2. Objektin sija (ks. AHLMAN Vir 1928 s. 134; HAKULINEN SKRK II § 26, 4).

Objekti on kielioppiemme mukaan partitiivissa seuraavissa tapauksissa: a) jos verbin vaikutus kohtaa vain osaa objektisanan käsitteen alasta (esim. *Olemme syöneet mansikoita. Mene ottamaan ruokaa pöydältä!*), b) jos lause on kieltävä tai sisältää epäilystä (esim. *Tyttö ei ole lakaissut lattiaa. Tuskin hän siitä kahta markkaa maksoi. Myytkö hevostasi?*) tai c) jos verbi ilmoittaa jatkuvaa, kehityksenalaista tai muutoin täyttymätöntä, tulokseen johtamatonta tekemistä (esim. *Isä veistää kirvesvartta. Muistelín viime kesää*) (ks. SETÄLÄ SKL § 28).⁹

⁹ Setälän lauseopissa on objektin totaalisuutta ja partiaalisuutta koskevilla säännöillä kuitenkin harhaanjohtava kokoonpano. Uusimman, 13:n painoksen mukaan ovat pääsäännöt seuraavat (§ 28): »Objektin totaalisuus ja partiaalisuus riippuu: a) Objektin omasta laadusta. Siihen katsoen objekti on totaalinen, jos verbin vaikutus kohtaa koko objektisanan käsitteen alaa, mutta partiaalinen, jos se kohtaa vain osaa objektisanan käsitteen alasta. — — — b) Lauseen kieltävästä tai myöntävästä sisällyksestä. Jos lause on kieltävä, käsitetään objekti partiaaliseksi. — — — c) Objektia hallitsevan verbin teon laadusta. Jos verbi ilmoittaa jatkuvaa, kehityksenalaista tai muutoin täyttymätöntä, tiettyyn tulokseen johtamatonta tekemistä, niin objekti käsitetään aina partiaaliseksi, mutta jos tekeminen ajatellaan täyttyneeksi, täytyväksi, objekti on totaalinen.» Tämän mukaan objektin sija riippuu kolmesta eri tekijästä, mutta ei kuitenkaan ole annettu mitään ohjetta siitä, miten silloin on laita, kun säännön eri kohdat vaativat eri sijaa. Mistä tiedämme, että esim. virkkeeseen *Minä olin*

On ilman muuta havaittavissa, ettei b- ja c-kohdilla ole mitään tekemistä spesieksen kanssa. Niiden mukaan voi partitiivissa olla yhtä hyvin definiittinen kuin indefiniittinenkin objekti. Mutta niissä tapauksissa, joissa objekti suomessa on a - k o h d a n mukaan partitiivissa, ei esim. ruotsissa eikä saksassa käytetä artikkelia. Kielioppikomitea näyttää olevan sitä mieltä, ettei artikkelin puuttuminen tällöin kuitenkaan osoita »määräämätöntä merkitystä», vaan ilmaisee, että puheena on kokonaisuuden osa (»partitiivinen merkitys»), esim. *Jag köpte bläck* (s. 38). HAKULISENKAAN mukaan ei artikkelin puuttuminen esim. lauseessa *Ich habe Butter gekauft* 'Ostin voita' osoita indefiniittistä spesiestä, vaan sitä, että on puheena kokonaisuuden osa (SKRK II s. 194 alav. 2). Joskin suomen partitiivi näissä tapauksissa osoittaa, että puheena on kokonaisuuden osa, on huomattava, että kyseessä aina on epä-m ä ä r ä i n e n osa objektisanan käsitteen alasta, joten spesies tältä kannalta on indefiniittinen. Esim. *Näin tyttöjä. Miehet saivat verkolla kaloja. Toin vettä. Siellä on myyty huutokaupalla m a a t a. Huomasimme ympärilämme kauneutta.* Jos taas käytetään akkusatiivia sellaisessa tapauksessa, jossa t ä l l a i n e n partitiivin käyttö tulisi kysymykseen, tarkoitetaan aina tunnettua, tiettyä kokonaisuutta, joten spesies on definiittinen. Esim. *Näin tytöt. Miehet saivat kalat verkolla. Toin veden. M a a on myyty huutokaupalla. Huomasimme kauneuden ympärillämme.*

Akusatiivin ja partitiivin vastakohtaisuus ilmaisee siis tässä tapauksessa todella definiittisen ja indefiniittisen spesieksen eroa. Tärkeätä kuitenkin on muistaa tämän ilmaisukeinon käytön rajoitukset. Jotta objekti voisi olla partitiivissa siitä syystä, että »verbin vaikutus kohtaa vain osaa objektisanan käsitteen alasta», on edellytyksenä, että objekti on ns. j a o l l i n e n sana (vrt. SIRO Vir. 1943 s. 284, SUST 93 s. 31). Substantiivien jaon jaollisiin (partitiivisiin) ja jaottomiin (impartitiivisiin) on ensinnä esittänyt ADOLF NOREEN (ks. Vårt språk V s. 292—). Jaolliset sanat ovat joko abstraktisanoja, ainesanoja, ryhmäsanoja tai monikollisia, ja niille on, kuten MARTTI AIRILA Noreenia mukailleen sanoo, »ominaista jonkinlainen niiden osoittaman käsitteen sisällön homogeenisuus, jolla tarkoittaisin sitä, että käsitteen ala voidaan ajatella ositelluksi, osan säilyttäessä edelleenkin kokonaisuuden laadun» (SUST 52 s. 19; vrt. myös AIRILA Suomenkielen lauseoppi § 3, Suomen kielen äänne- ja sanaoppi § 13; RAVILA Vir. 1944 ss. 121—122; SIRO Vir.

h e v o s t a tuomassa, kun tapasin hänet on sovellettava sääntöjen c- eikä a-kohtaa? Viimeksi mainittuhan vaatisi akkusatiiviobjektia, koska verbin vaikutus kohtaa koko objektisanan käsitteen alaa (vrt. SADENIEMI Vir. 1929 s. 315—). On yllättävää, että tämä niin sanoakseni sääntöteknillinen virhe on säilynyt kautta Setälän lauseopin monien painosten. Säännön korjaaminen olisi yksinkertaista: objekti on partitiivissa, jos yksikin, mikä tahansa, säännön kolmesta kohdasta vaatii sitä; akkusatiivissa objekti on vain, ellei mikään säännön kohdista vaadi partitiiviobjektia.

1944 s. 418; SADENIEMI Vir. 1950 s. 46—). Eräs tärkeä jaollisten sanojen tuntomerkki on se, ettei niihin merkityksen muuttumatta voi liittyä kardinaalilukusanaa (vrt. NATANAEL BECKMAN Svensk språklära för den högre elementarundervisningen⁹, 1945, § 18 II; SIRO Vir. 1943 s. 286—).

Hakulinen huomauttaa — aivan oikein — akkusatiivin ja partitiivin vastakohtaisuudesta: »Tätä spesieksenilmaisukeinoä ei voida käyttää plurale tantum -sanoista (*sakset, urut, häät* jne.) eikä parillisia (sarjallisia) olioita osoittavista sanoista (*kintaat, sulkumerkit, kaksoiset, kolmoset* jne.) silloin, kun ne tarkoittavat yhtä oliota tai olioparia (oliosarjaa), koska tällöin on kysymys psykologisesta yksiköstä» (SKRK II § 26, 4). Tällaiset sanat eivät olekaan jaollisia, mikä ilmenee siitäkin, että näihin saattaa liittyä kardinaalilukusana: *kolmet sakset, kahdet kintaat* jne. Ryhmäsananatkaan eivät aina ole jaollisia. Sana *metsä* on kyllä jaollinen lauseissa *Aion myydä metsä* ~ *Aion myydä talon koko metsän*, joissa partitiivin ja akkusatiivin vastakohtaisuus kuvastaa spesieseroa. Sen sijaan lauseessa *Näimme kaukana suuren metsän*, jossa objektin spesies on (tai voi olla) indefiniittinen, on *metsä*-sanaa käytetty jaottomana: siinä ajatellaan metsää yhtenä esineenä, kokonaisuutena; tässä merkityksessä käytettyyn *metsä*-sanaan voi liittyä kardinaalilukusanakin. Myös abstraktisanat ovat jaollisia vain silloin, kun ne merkitsevät Airilan tarkoittamassa mielessä homogeneenista käsitettä. Tällainen on esim. sana *kauneus* seuraavissa lauseissa: *Huomasimme kauneuden ympärillämme* ~ *Huomasimme ympärillämme kauneutta*. Näissä objektin sija osoittaa spesieseroa. Sen sijaan lauseessa *Hän toivoo löytävänsä aiheen uuteen romaaniin* on akkusatiivi *aiheen* spesiekseltään lähinnä indefiniittinen (vrt. ruots. *ett motiv*); se on jaoton sana, vrt. *Hän keksi kaksi uutta romaaninaihetta*.

Ne rajat, joissa objektin sija osoittaa spesiestä, voidaan edellä esitetyn mukaisesti määritellä seuraavasti: Sisällykseltään *myöntävässä* (ei kieltävässä eikä epäilystä sisältävässä) lauseessa, jonka tekeminen ajatellaan *täyttyneeksi, täyttyväksi* (ei jatkuvaksi, kehityksenalaiseksi, täyttymättömäksi, tulokseen johtamattomaksi), ilmaistaan *jaollisen* objektin definiittisyys akkusatiivilla ja indefiniittisyys partitiivilla.

3. Subjektin sija (ks. AIRILA SUST 52 ss. 17—19; AHLMAN Vir. 1928 s. 134; SIRO Vir. 1943 s. 276—; HAKULINEN SKRK II § 26, 5).

Suomen spesieksenilmaisukeinojen joukossa on mainittu myös subjektissa esiintyvä nominatiivin ja partitiivin vastakohtaisuus. Partitiivisubjektin käytön edellytykset kaipaavat kuitenkin vielä hieman lisäselvitystä. SETÄLÄN—SADENIEMEN lauseopin mukaan ovat nämä edellytykset seuraavat (SKL¹³ § 9):

a) Subjekti on partiaallinen, jos ainoastaan epämääräinen osa subjekti-

sanan käsitteen alasta on puheena. Subjektisanan on tällöin oltava abstraktisana, ainesana, ryhmäsana tai monikollinen.

b) Partiaallinen saattaa olla ylipäänsä vain semmoisen intransitiivisen predikaatin subjekti, joka merkitsee olemista, olemaan tulemista, olemasta lakkaamista tai liikettä, joskus tilanmuutosta.

c) Kielto- ja kysymyslauseissa, joiden predikaattina on *olla* (nim. olemassa), *näkyä*, *kuulua* (= olla näkyvissä, kuuluvissa, tulla näkyviin, kuuluviin) jne., käsitetään subjekti tavallisesti partiaaliseksi.

Jo säännön sanamuodosta ilmenee, että *b - k o h t a* sisältää objektin partiaalisuuden yleisen edellytyksen, jonka on oltava täytetty a- ja c-kohtienkin tarkoittamissa tapauksissa. AIRILA on selittänyt tämän ehdon merkitystä seuraavasti: »näyttäisi, että predikaatin täytyy jättää subjektin epämääräisyys niin sanoakseni koskemattomaksi, se ei saa ilmaista subjektin toimintaa, ei mikä tai millainen se on. Siksi ne verbit, jotka tässä tulevat kysymykseen, merkitsevät, ainakin pääosaltaan, olemista, olemassa-oloa (olemaan tulemista, olemasta lakkaamista, olon muutosta). Niin pian kuin predikaatti ilmaisee subjektista enemmän, niin tämän epämääräisyys lakkaa, ja samalla kuin sen toiminnasta tai laadusta jotakin sanotaan, se siirtyy partiaalisesta totaaliseksi. Predikaatin kautta tällöin ei enää ilmaista subjektia olevaksi, vaan edellytetään sen olemassa-oloa» (AIRILA Kielellisten ilmiöiden perustelemisesta, SUST 52, ss. 17—18; vrt. SIRO Vir. 1943 s. 285; RAVILA Vir. 1944 ss. 122—123).

Tämä Airilan selitys on omiaan valaisemaan asiaa, mutta haluaisin vielä kiinnittää huomiota erääseen näkökohtaan, jolla käsittääkseni on tässä olenainen merkitys. Jos sanotaan *Ruoka on pöydällä*, niin sanotaan jotakin ruoasta: lause ilmoittaa ruoan nykyisen olinpaikan. Sen sijaan lause *Pöydällä on ruokaa* sanoo jotakin *pöydällä*-adverbiaalin tarkoittamasta lokaliteetista: se ilmoittaa, mitä tässä paikassa nyt on, mitä tämä paikka sisältää. Samoin lause *Isäntä ei ole talossa* sanoo jotakin isännästä, kun taas lause *Talossa ei ole isäntää* sanoo jotakin adverbiaalin (*talossa*) ilmoittaman lokaliteetin sisällöstä. Partitiivisubjektin käytön ehtona näyttääkin aina olevan se, että on kysymys jostakin (ilmaistusta tai ajatellusta) lokaliteetista tai olotilasta, jonka sisällöstä lause ilmoittaa jotakin (mitä se sisältää, rupeaa sisältämään, lakkaa sisältämästä jne.). Yritän valaista asiaa vielä muutamilla esimerkeillä. Lause *Poikia juoksee pihalla* ilmoittaa, että piha sisältää (juoksevia) poikia, kun taas lauseessa *Muutamit pojat juoksevat pihalla* on kysymys pojista ja siitä, missä he nyt ovat. Lause *Talonkin tyttäriä on palvelijoina* ilmoittaa, että »palvelijain ammattikunta, olotila» sisältää talonkin tyttäriä (ja lisäksi muita), kun taas lauseessa *Jotkut talonkin tyttäret ovat palvelijoina*

on toinen lähtökohta: se ilmoittaa, että talon tyttäristä jotkut ovat palvelijoina (jotkut muissa ammateissa). Lauseessa *Kirjeitä oli tullut* on — vaikka siinä ei olekaan paikan adverbialia — myös lähinnä kysymys siitä, mitä ajateltuun paikkaan (tänne, sinne tms.) oli tullut, mitä tämä paikka oli ruvennut sisältämään. Lokaliteettia osoittava adverbialia voi puuttua vain silloin, kun muuten selviää, mistä lokaliteetista on kysymys. Ei voitane sanoa esim. *Ihmisiä kävelee*, vaan tämä lause vaatii täydennyksekseen paikkaa osoittavan ilmauksen, esim. *kadulla*. Sen sijaan lause *Ihmisiä syntyy ja kuolee* ei tarvitse tällaista täydennystä, koska tarkoitettu lokaliteetti selviää muutenkin: »elävien olotila, maailma» saa sisällökseen ja menettää ihmisiä.

Jos annamme termille *eksistentiaalilause* yllä esitetyn sisällön (so.: on kysymys lokaliteetista tai olotilasta, jonka sisällöstä lause ilmoittaa jotakin)¹⁰, voimme sanoa, että partitiivisubjekti tulee kysymykseen ainoastaan eksistentiaalilauseissa (vrt. AIRILA SUST 58 s. 5; SIRO Vir. 1943 ss. 284—285).

Tämän jälkeen otamme tarkasteltavaksi mainitun lauseopin säännön c-kohdan, joka koski kiello- ja kysymyslauseita tai oikeammin lauseita, jotka ovat sisällykseltään kieltäviä tai epäileviä. HAKULINEN toteaa, että lauseessa *Täällä ei ole isäntää* voidaan sana *isäntää* käsittää definiitiseksikin, samoin partitiivi lauseessa *Oliko lääkäriä?* (SKRK II § 26, 5). Selvästi definiittinen on partitiivisubjekti seuraavissa Setälän lauseopin esimerkkilauseissa: *Miestä ei näy eikä kuulu. Sinun ääntäsi ei ole moneen aikaan kuulunut* (SKL § 9 c). Samoin Hakulisen esimerkeissä *Minua ei siellä silloin ole, Silloin ei minua enää ole, Häntä on täällä harvoin näkynyt* (SKRK II § 26, 5, § 34, 3 d). Kuten näkyy, ei partitiivisubjektin käyttö sisällykseltään kieltävissä tai epäilevissä lauseissa ole riippuvainen subjektin spesieksistä. Setälän lauseopin mukaan on partitiivin käytön edellytyksenä tällaisissa lauseissa se, että predikaattina on »olla (nim. olemassa), näkyä, kuulua (= olla näkyvissä, kuuluvissa, tulla näkyviin, kuuluviin) jne.» Itse asiassa tässä on kyseessä sama ehto kuin säännön b-kohdassa tarkoitettu, s. o. lauseen eksistentiaalisuus. Vrt. esim. *Ruusuun ei ole vielä tullut nuppua. Täällä ei kasva ruohon korttakaan. Ei kuole rikasta noitaa eikä viisasta vanhaapiikaa*. Muuta rajoitusta ei partitiivin käytöllä tällaisissa tapauksissa olekaan, vaan sisällykseltään kieltävien tai epäilevien eksistentiaalilauseiden subjekti on aina partitiivissa. Tältä pohjalta ovat hyvin ymmär-

¹⁰ Seuraavassakin käytän *eksistentiaalilause*-termiä nimenomaan tällaisessa merkityksessä.

rettävissä sellaisetkin murteissa tavattavat lauseet kuin *Eikö sitä Tiina tullu' sinne Heikkalaan päin?* (Multia) jne., joihin Airila on kiinnittänyt huomiota (SUST 52 s. 19). Onpa samanlaista partitiivin käyttöä kirjakielessäkin: *Kun hän saapui Pirhosen mökkiin, ei Pirhosta ollut kotona* (Maiju Lassila, Valitut teokset, 1954, s. 208). *Kiltti, hentoinen Anna oli usein mennyt sen kehdon ääreen sitä hyväilemään. Nyt poika itkunsa lomassa katseli ympärilleen, vihaiset silmät omituisen suurina. Ei tullut enää Annaa. Vaikka ilta pimeni, tuli yhä myöhempi ja myöhempi, tuli jo täysi yö — niin ei vaan kuulunut Annaa sisälle* (F. E. Sillanpää, Poika eli elämänsä³, 1953, s. 62).

Käsittelemättä on vielä lauseopin säännön a - k o h t a. Senkin mukainen partitiivin käyttö tulee, kuten olemme todenneet, kysymykseen ainoastaan eksistentiaalilauseissa. Toisena ehtona on se, että subjekti on abstrakti-, aine-, ryhmä- tai monikollinen sana, tarkemmin sanoen jaollinen sana. Jos nämä ehdot on täytetty ja on puheena ainoastaan epämääräinen osa subjektisanan käsitteen alasta, on subjekti partitiivissa, esim. *Pöydällä on ruokaa. Poikia juoksee pihalla*. Se, että puheena on epämääräinen osa käsitteen alasta, merkitsee samalla spesieksen indefiniittisyyttä, kuten objektin sijaa käsiteltäessä jo todettiin.

Subjekti on yllä esitetyn mukaisesti partitiivissa: 1) sisällykseltään kieltevissä tai epäilevissä eksistentiaalilauseissa aina; 2) sisällykseltään myöntävissä eksistentiaalilauseissa, jos subjekti on jaollinen ja spesiekseltään indefiniittinen.

Täydellisyyden vuoksi on tässä yhteydessä mainittava myös *nominatiivus* ja *partitiivus absolutus*-rakenteet, joissa partitiivin käyttö riippuu mutatis mutandis samoista seikoista kuin subjektin ollessa kyseessä: irrallisen partitiivin käytön edellytyksenä on, että sana on jaollinen ja että puheena on ainoastaan epämääräinen osa sen tarkoitteen alasta, ts. että se on spesiekseltään indefiniittinen. Esim. *Lapset juoksisivat kotiin puolukoita mukanaan* (vrt. SIRO Vir. 1943 s. 285).

4. Subjektin ja predikaatin numeruskongruenssi (ks. HAKULINEN Vir. 1926 ss. 91—93, SKRK II § 26, 7; AHLMAN Vir. 1928 ss. 134—136; AIRILA SUST 58 ss. 2, 4; RAVILA Vir. 1944 ss. 125—127; VIRITTÄJÄN TOIM. Vir. 1945 s. 118, 1948 s. 308, 1949 s. 262; SETÄLÄ—SADENIEMI SKL¹³ § 13 muist. 1—2).

Subjektin ollessa monikon nominatiivissa voi predikaatti olla yksikössä, jos se merkitsee olemassa olemista, olemaan tulemista, olemasta lakkaamista tms. (ks. HAKULINEN SKRK II § 26, 7; SETÄLÄ—SADENIEMI SKL¹³ § 13 muist. 1). Tässäkin on kysymyksessä lauseen eksistentiaalili-

s u u s samassa mielessä, kuin edellä on selitetty, esim. *Pojalla on vaaleat hiukset. Säkissä on saappaat. Heille syntyi kaksoset. Miehellä loppui rahat.* Tavallisesti subjekti tällöin on predikaatin jäljessä, mutta välttämätöntä se ei ole. Määrätilanteessa voitaneen sanoa esim.: *Vaaleat hiukset on pojalla ja tummat tytöllä.* Samoin: *Kalossitko sinulla on jalassa?* Asian ydin on tässäkin se, että on kysymys jostakin lokaliteetista tai olo-tilasta, jonka sisällöstä lause ilmoittaa jotakin.

HAKULINEN ja AHLMAN ovat esittäneet sen käsityksen, että tällainen predikaatin yksiköllisyys osoittaa subjektin indefiniittiseksi (HAKULINEN Vir. 1926 ss. 91—93, SKRK II § 26, 7; AHLMAN Vir. 1928 ss. 134—136). He puhuvat vain *plurale tantum*-sanoista sekä parillisia esineitä jne. tarkoitavista sanoista, ts. sellaisista monikkomuotoisista sanoista, jotka ovat j a o t t o m i a. Tarkastelemme aluksi niitä. Hakulisen ja Ahlmanin esimerkeistä voi päätellä, että jaoton mon. nominatiivissa oleva subjekti esiintyessään yksiköllisen predikaatin ohessa on u s e i m m i t e n indefiniittinen, esim. *Säkissä on saappaat* (vrt. ruots. *ett par stövlar*). Mutta tämän pitemmälle meneviin päätelmiin nuo esimerkit eivät oikeuta. Tällainen subjekti voi näet olla definiittinenkin, esim. *Pojalla oli jalassa parhaat kenkensä. Rehtorilla oli kaulassaan yliopiston rehtorinketjut* (yliopiston ainoat, tunnetut rehtorinketjut). *Oliko sinulla mukanasi nuo sakset? Pojalta kuoli vanhemmat. Miehellä paleltui korvat.* Viimeksi mainitusta lauseesta sanoo Hakulinen, että »vainakin useat artikkelikielet samamerkityksisessä lauseessa varustavat korvat-sanana vastineen sen tuollaisen muista seikoista johtuvan tarkkapiirteisyyden takia määräävällä artikkelilla»; sana on hänen mielestään indefiniittinen (SKRK II s. 206). En omasta puolestani näe mitään aihetta sellaiseen selitykseen, ettei määräävällä artikkelilla tässä olisikaan normaalia merkitystään. Onhan selvästi kysymys tunnetusta, tietystä käsitteestä: *species* on siis definiittinen. Verrattakoon tätä lauseeseen *Miehellä putosi käsineet*, jossa subjekti on indefiniittinen, ellei ole kysymys miehen ainoiksi tiedetyistä tai muuten tunnetuista käsi-ineistä. Jos siis subjektina on jaoton mon. nominatiivissa oleva sana, ei predikaatin yksiköllisyys riipu *species*eksestä. Tämän yksiköllisyyden ainoana edellytyksenä on lauseen eksistentiaalisuus.

Predikaatti voi olla yksikössä silloinkin, kun subjektina on jaollinen mon. nominatiivissa oleva sana, esim. — — — *uuden puolueen nuori johtaja on samoin kuin uusi pastori seurakunnassaan naisväen haaveilevan mielenkiinnon kohteena, varsinkin jos hänellä sattuu olemaan tuuheat hiukset ... Vorniollla oli nämä edellytykset.* Harvennettu ilmaus on jaollinen ja *species*ekseltään defi-

niittinen.¹¹ Jaollisia ovat myös seuraavien lauseiden subjektit: »*En minä ymmärrä, mutta niinkauan kuin minä olen tässä talossa ollut, niin siinä on aina ollut nuo samat pesät*» (F. E. Sillanpää, Valitut teokset, 1954, s. 385). *Sen jälkeen kun olemme luetelleet, mitkä erilaiset merkit kielessä esiintyy, ilmoitamme — — —* (Vir. 1944 s. 108).¹² *Onko sinulla rahat? Minulla on vain nämä jauhot. Maassamme toimii seuraavat henkivakuutusyhtiöt. Henkilöstössä on tapahtunut seuraavat muutokset. Nyt löydetyssä fragmentissa on seuraavat 10 suomenkielistä säettä* (vrt. kohta 1). Jos tarkkaamme näitä lauseita spesieksen kannalta, huomaamme, että subjekti on kaikissa definiittinen. Huomattava on, että attribuuhti »seuraava» — jos se viittaa jäljessä seuraavaan luetteloon tms. — tekee ilmauksen definiittiseksi yhtä hyvin kuin esim. »äsken mainittu» (vrt. NOREEN Vårt språk V ss. 73—74, jossa pidetään subjektia definiittisenä mm. lauseessa *Följande äro valbare: ...*). Jos koetamme muodostaa tällaisia lauseita, joissa subjekti on mon. nominatiivissa oleva jaollinen sana ja predikaatti yksikössä, havaitsemme, että subjekti silloin on aina definiittinen. Eikä toisin voisi ollakaan, sillä edellähän olemme todenneet, että indefiniittinen jaollinen eksistentiaalilauseen subjekti on aina partitiivissa (*Minulla on jauhoja* jne., ks. kohta 3). Tässä tapauksessa, sisällykseltään myöntävässä eksistentiaalilauseessa, jonka subjekti on jaollinen, ilmaisee siis nominatiivin ja partitiivin vastakohtaisuus definiittisen ja indefiniittisen spesieksen vastakohtaa (esim. *Minulla on nyt jauhot mukana* ~ *Minulla on nyt jauhoja mukana*). Subjektin nominatiivisuus ilmaisee näin ollen definiittistä spesiestä vain eksistentiaalilauseissa, joiden predikaatti on yksikössä. Se käsitys, että subjektin nominatiivisuus ilmaisisi definiittistä spesiestä »predikaatiltaan monipersonaisessa lauseessa» (HAKULINEN SKRK II s. 203), ei siis pidä paikkaansa. Viimeksimainitunlaisen lauseen nominatiivisubjekti voi näet olla indefiniittinenkin, esim. *Jonkun sormet jäivät oven rakkoon. Muutamat vieraista ovat ulkona. Yhdet kalossit jäivät tänne.*

Olemme todenneet, että eksistentiaalilauseen predikaatti on yksikössä, jos subjekti on mon. nominatiivissa.¹³ Eksistentiaalilauseen subjekti voi

¹¹ Tätä esimerkkiä käsiteltiin Virittäjän »Paremmiin sanoen...»-osastossa v. 1945 s. 118, jossa subjektia — ihmeellistä kyllä — pidettiin spesiekseltään indefiniittisenä.

¹² Subjekti predikaatin edellä!

¹³ Predikaatin yksiköllisyys eksistentiaalilauseissa ei kuitenkaan ole aivan poikkeukse-
tonta. Onhan luonnollista, että se analogiapaine, joka tällaisiin lauseisiin kohdistuu paljon
tavallisempien kongruenssitapausten taholta, silloin tällöin pääsee voitolle. Mutta joka
tapauksessa voidaan predikaatin yksiköllisyyttä eksistentiaalilauseissa mon. nominatiivissa
olevan subjektin ohessa pitää sääntönä. Mahdollisesti eri murteet tässä kohden eroavat
jonkin verran toisistaan. Olen havainnut, että lounaismurteissa on verraten yleistä seura-
vanlainen kirjakiellelle outo predikaatin moniköllisyys: *Kus hänel oliva nim paljo hyvä
hamppa et...; Rym ja hänel ovas sentä vasikas siat ja...* (omia muistiinpanojani)

myös olla partitiivissa, kuten aikaisemmin olemme huomanneet, mutta silloinkin on tietysti predikaatti yksikössä. Eksistentiaalilauseen predikaatti on siis yleensä aina yksikössä. Tällainen subjektin ja predikaatin inkongruenssi on juuri eksistentiaalilauseen tunto-merkki.

Ne tulokset, joihin edellä on päädytty toisaalta partitiivisubjektin käytön ja toisaalta subjektin ja predikaatin inkongruenssin suhteen, voitaisiin lyhyesti esittää seuraavaan tapaan:

I) Lause ei eksistentiaalinen: predikaatti kongruoi, subjekti aina nominatiivissa, spesies def. tai indef. (esim. *Jättiläiset rakensivat kirkon. Pojat juoksevat pihalla*).

II) Eksistentiaalilause: predikaatti ei kongruoi.

A) Sisällykseltään kieltävä tai epäilevä: subjekti aina partitiivissa, spesies def. tai indef. (esim. *Miestä ei näy eikä kuulu. Onko tässä kunnassa kansakoulua?*).

B) Sisällykseltään myöntävä:

1) Subjekti jaoton: nominatiivi, spesies def. tai indef. (esim. *Säkissä on saappaat. Miehellä palettui korvat*).

2) Subjekti jaollinen:

a) Nominatiivi: spesies def. (esim. *Minulla on jauhot*).

b) Partitiivi: spesies indef. (esim. *Minulla on jauhoja*).

5. Genetiivin ja subjektin sijojen käyttö yksipersonaisten verbien ohessa (ks. SETÄLÄ SKL § 112 IV a muist. 1; HAKULINEN Vir. 1926 s. 93, 1938 s. 515, SKRK II § 26, 3 a; AHLMAN Vir. 1928 s. 135; VIRITTÄJÄN TOIM. Vir. 1938 s. 407).

Edellä (osa I, kohta 1) on mainittu joukko esimerkkejä tästä yksipersonaisten verbien yhteydessä esiintyvistä vastakohtaisuudesta (*Isännän pitää olla talossansa ~ Talossa pitää olla isäntä* ym.). HAKULINEN ja AHLMAN ovat katsoneet tämän vastakohtasuhteen vastaavan spesiesvastakohtaa, mutta pohjimmaltaan ei tässäkään nähdäkseni ole kysymys siitä. Genetiivi voi näet edustaa indefiniittistäkin spesiestä, esim. *Erään miehen piti tulla minua tapaamaan. Jonkun täytyy lähteä. Viiden suomalaisen osanottajan oli määrä saapua tänään* (tässä spesies voi olla joko def. tai indef.; vrt. HAKULINEN SKRK II s. 200). Toisaalta voi subjektin sija edustaa myös definiittistä spesiestä, esim. *Pojalla tulee silloin olla yllä paras pukunsa. Rehtorilla piti olla kaulassaan yliopiston rehtorinketjut. Tauluun pitää tulla seuraavat sanat. Huomenna täytyy kassassa*

olla rahat. Sinullahan piti olla mukanas Kalle. Valaiseva on myös seuraava esimerkki: *Mutta hetkisen kuluttua äännähti kätkyessä nukkuva lapsi. Oitis keskeytti Suso työnsä, kaivoi lapsen risojen seasta ja murisi sitä paljastelllessansa: »T u o k i n vielä piti siihen syntyä! Ikäänkuin ei entisissä olisi elättämistä!»* (Maiju Lassila, Valitut teokset s. 163).

Kuten mm. SETÄLÄ ja Hakulinen ovat todenneet, tulee tällainen subjektin sijan käyttö kysymykseen vain silloin, kun yksipersonaiseen verbiin liittyvä infinitiivi merkitsee olemassa olemista, olemaan tulemista tai olemasta lakkaamista (SETÄLÄ SKL § 112 IV a muist. 1; HAKULINEN SKRK II § 26, 3 a). Tässäkin on kysymys siitä, että lause on edellä esitetyssä mielessä eksistentiaaalinen. Muista seikoista ei subjektin sijan käyttö olekaan riippuvainen, koska, kuten todettiin, spesies sinänsä ei vaikuta asiaan. Esim. lauseessa *Huomenna täytyy kassassa olla rahat* on kysymys siitä, mitä kassan täytyy sisältää. Sen sijaan lause *Huomenna täytyy rahojen olla kassassa* ilmoittaa lähinnä, missä rahojen — jotka nyt ovat jossakin muualla — täytyy huomenna olla. Kummassakin tapauksessa on puhe tietystä, tunnetuista rahoista: spesies on definiittinen.

Yksipersonaisen verbin (*pitää, tulee, täytyy, tarvitsee, sopii* jne.) subjektina olevan infinitiivirakenteen subjekti on siis subjektin sijoissa, jos rakenne on merkitykseltään eksistentiaaalinen. Muulloin se on genetiivissä.

6. Genetiivin ja objektin sijojen käyttö partiippiirakenteessa sekä *antaa-*, *sallia-* ja *käskeä-* verbien ohessa (ks. AHLMAN Vir. 1928 s. 135; VIRITTÄJÄN TOIM. Vir. 1938 s. 407; K. NIEMINEN Vir. 1938 ss. 514—515; HAKULINEN Vir. 1938 s. 515, SKRK II § 26, 3 a—b).

Kuten edellä (osa I, kohdat 2—3) on osoitettu, esiintyy objektina olevissa infinitiivi- ja partiippiirakenteissa genetiivin ja objektin sijojen vastakohtaisuutta (*Annan veden valua ~ Annan ammeeseen valua vettä; Kerrottiin railon olevan avoinna ~ Kerrottiin jäässä olevan railo* ym.). Tämä vastakohtasuhde on merkitykseltään edellisen kanssa rinnakkainen: jos lauseenvastike on eksistentiaaalinen, käytetään objektin sijoja, muuten genetiiviä. Spesies ei tässäkään ole ratkaiseva, vaikka niin on selitetty. Niinpä seuraavassa on (nominatiivin kaltaisessa) akkusatiivissa oleva infinitiivirakenteen subjekti vastoin HAKULISEN sääntöä (SKRK II § 26) definiittinen: *He antoivat tänne jäädä vain nämä huonekalut.* Toisaalta voi genetiivikin edustaa indefiniittistä spesiestä: *Kerrottiin joidenkin outojen miesten tulleen tänne* (vrt. *Kerrottiin tänne tulleen joitakin outoja miehiä*).

Kardinaalilukusanat eivät muodosta mitään poikkeusta siitä säännöstä, että eksistentiaalisissa infinitiivi- ja partisiippirakenteissa käytetään objektin sijoja ja ei-eksistentiaalisissa genetiiviä. Hakulinen huomauttaa aivan oikein, että sellaisessa lausetyypissä kuin *Sain tietää viiden vangin karanteen* käytetään genetiiviä sekä definiittistä että indefiniittistä spesiestä tarkoitettaessa (ks. SKRK II ss. 201—202). Tällöin ajatellaan lähinnä, mitä vangit ovat tehneet: nyt viisi vankia on karannut, toisella kertaa he ovat tehneet jotakin muuta, vrt. esim. *Sain tietää viiden vangin varastaneen rahaa*. Jos taas sanotaan *Sain tietää viisi vankia karanteen*, niin näkökulma on toinen: lause sisältää sen ajatuksen, että vankilasta on kadonnut, vähentynyt viisi vankia. Lause tuntuisikin mielestäni luontevammalta, jos siinä olisi adverbiaali ilmaisemassa, mistä on vankeja karannut: *Sain tietää vankilasta karanteen viisi vankia*.

Saamme seuraavanlaisen säännön: Objektina olevan partisiippirakenteen samoin kuin *antaa-*, *sallia-* tai *käskä-*verbin objektina olevan infinitiivirakenteen subjekti on objektin sijoissa, jos rakenne on merkitykseltään eksistentiaalinen. Muulloin se on genetiivissä.

*

Kielihistoriallinen lisäys kohtiin 3—6.

Partitiivin, vanhan erosijan, kehittyminen subjektiksi on parhaiten selitettävissä juuri eksistentiaalilauseissa (vrt. RAVILA Vir. 1944 s. 122—; HAKULINEN SKRK II ss. 259—260). Esim. sellainen lause kuin *Pöydällä on ruokaa* on täten hyvin ymmärrettävissä: »pöydällä on ruoasta», s. o. jotakin ruoasta. Jos sana on ollut jaoton, on tällainen erosijan käyttö tullut kysymykseen vain sisällykseltään kieltävissä (tai epäilevissä) lauseissa: *Talossa ei ole isäntää* = »talossa ei ole isännästä», s. o. ei mitään isännästä, ei osaakaan isännästä.

Predikaatin yksiköllisyyden sellaisissa tapauksissa kuin *Poikia on pihalla*, *Pojalla on vaatteet*, *Mieheltä loppui rahat* selittää PAAVO RAVILA saaneen alkunsa muodosta *on* <* *oma*, jonka verbaalinen käyttö olisi johdettavissa taipumattomasta adjektiiviattribuutista (Vir. 1944 s. 125—). Tämä selitys on mahdollinen vain sillä edellytyksellä, että *oma*-sanan kehitys verbiksi on tapahtunut ennen adjektiiviattribuutin kongruenssin syntyä. Onko näiden kahden kehityksen kronologinen suhde tällainen, siitä ei ole tietoa. Jos edelleen ajattelemme, että predikaatin inkongruenssi alkuaan on kuulunut ainoastaan *olla*-verbin myöntävään indikatiivin preesensiin, kuten tämä teoria edellyttää, ei tunnu todennäköiseltä, että inkongruenssi siitä olisi yleistynyt kaikkiin eksistentiaaliin lauseisiin. Pikemminkin odottaisi, että tämä yksinäinen inkongruentti verbimuoto olisi mukautunut kongruenssiin,

kun se kerran on ei-eksistentiaalisissakin lauseissa siihen mukautunut (vrt. esim. suhdetta *Onko sinulla rahat? ~ Ovatko rahat sinulla?*). Selitystä kaipaisi ennen kaikkea se seikka, miksi inkongruenssi on rajoittunut nimenomaan eksistentiaalilauseisiin. Pelkkää saattumaahan se ei voine olla.

Eksistentiaalilauseissa on, kuten olemme nähneet, tavallisesti lähtökohtana paikallisuutta tms. osoittava adverbiaali, jonka tarkoitettaman paikan sisällöstä lause ilmoittaa jotakin: säkissä on jotakin, pojalla on jotakin, mieheltä putosi jotakin jne. On helppo ymmärtää, ettei tällaisissa lauseissa predikaatin muoto riipu siitä sanasta, joka ilmoittaa tuon lokaliteetin sisällön ja joka useimmiten — alkuaan ehkä säännöllisesti — on predikaatin jäljessä. Aivan samanlainen inkongruenssi tunnetaan useista indo-eurooppalaisista kielistä, joissa sen synty on selitetty juuri näin: »Anschaulicher wird die Entstehung, wenn man sich deutlich macht, dass zunächst feststeht 'es ist etwas vorhanden' z.B. in einem befrachteten Wagen. Dann folgt s.z.s. nach einer Pause des Besinnens die Aufzählung der Gegenstände: Fässer, Ballen u.s.w. Ebenso natürlich wenn feststeht, dass etwas abhanden gekommen ist, so z.B. in dem aus den tab. Heracl. beigebrachten griechischen Satze: verloren gegangen ist von dem Lande Folgendes (nun folgen die Massangaben)» (DELBRÜCK *Vergleichende Syntax der idg. Sprachen III* s. 234; ks. myös BRUGMANN *Kurze vergl. Grammatik der idg. Sprachen* s. 643, *Syntax des einfachen Satzes im Idg.*, 1925, s. 154—; LÖFSTEDT *Syntactica I²*, 1942, ss. 1—6). P.o. suomen ilmiö vastaa niin tarkoin tätä ieur. kielten ilmiötä, ettei se suomessakaan tarvitse muuta selitystä. Näin tulee parhaiten ymmärrettäväksi inkongruenssin rajoittuminen juuri eksistentiaalilauseisiin.

Samalta pohjalta kuin predikaatin yksiköllisyys *Pojalla on vaatteet*-tyypissä selittyy myös subjektin sijojen käyttö yksipersoonaisen verbien ohessa. Yleisesti hyväksytty käsitys on, että lausetyypissä *Isännän pitää tappaa koira* on sana *koira* alkuaan ollut lauseen subjekti, joten lauseen sisältö on ollut suunnilleen: »isännälle pitää tapettavaksi koira» (ks. SETÄLÄ SKL § 30, 6; KETTUNEN Vepsän murt. lauseop. tutk., SUST 86, § 140; HAKULINEN SKRK II s. 239; OJAJÄRVI Sijojen merkitystehtävistä, SUST 97, ss. 35—36; toisin GRÜNTAL *Ims. kielten yks. nom.*, 1941, s. 288—). Muoto *isännän* on datiivigenetiivi, alkuaan siis paikan adverbiaali. On luonnollista, että sen tilalla on voinut olla muunkinlainen paikan adverbiaali, joten on yhtä hyvin voitu sanoa esim. *Isännällä pitää olla koira* (»isännällä pitää olemaan koira»), *Talossa pitää olla isäntä* (»talossa pitää olemaan isäntä»). Nämä lauseet ovat siis alkuaan kuuluneet samaan lausetyyppiin kuin *Isännän pitää tappaa koira*. Erona on ollut vain se, että viimeksi mainitussa on infinitiivi ollut transitiivinen ja merkitykseltään passiivinen (samoin kuin esim. lauseessa *Hän on kaunis katsoa*, s.o. katsottavaksi; vrt. HAKULINEN SKRK I s. 228).

Tyyppi *Isännän pitää olla talossansa* taas on ollut subjektiton ja syntynyt kai *Isännän pitää tappaa koira*-tyypin analogiasta (vrt. AIRILA SUST 58 s. 2).

Tyypissä *Talossa pitää olla isäntä* on, kuten edellä sanotusta ilmenee, sana *isäntä* alkuaan ollut lauseen subjekti. Aivan odotuksenmukaista on, että predikaatti on yksikössä riippumatta tämän alkuperäisen subjektin luvusta. Lausehan on eksistentiaalinen, ja samoin kuin on sanottu *Pojalla on vaatteet* (»pojalla on: vaatteet»), on myös voitu sanoa *Pojalla piti olla vaatteet* (»pojalla piti olemaan: vaatteet»). Samoin selittyy sekin, ettei predikaatti tyypissä *Isännän pitää tappaa koirat* noudata alkuperäisen subjektin lukua.¹⁴ Tämäkin tyyppi näyttää alkuaan olleen eksistentiaalinen, joten predikaatin yksiköllisyys on ollut yhtä luonnollinen kuin muissakin mainituissa tapauksissa: »isännälle pitää tapettavaksi: koirat». Näin saa *pitää*-ym. verbien yksipersoonaisuus luontevan selityksen.

Genetiivin ja objektin sijan vastakohtaisuuden esiintyminen partisiippi-rakenteessa sekä *antaa-*, *sallia-* ja *käskeä-*verbien ohessa on tietysti myös jossakin yhteydessä edellä käsiteltyjen ilmiöiden kanssa. Objektina olevan *partisiippirakenteen* subjekti on, kuten tunnettua, alkuaan ollut hallitsevan verbin objekti ja näin ollen aina objektin sijoissa; esim. rakennetta *Näin poikien menevän* on edeltänyt tyyppi *Näin pojat menevät (menevän)* (ks. SETÄLÄ SKL § 120; OJANSUU Mikael Agricolan kielestä ss. 143—158; HAKULINEN SKRK II ss. 269—270). Eksistentiaalisissa partisiippirakenteissa, joiden subjekti nykyäänkin on objektin sijoissa, on siis alkuperäinen asiaintila säilynyt, kun taas muissa tapauksissa on tapahtunut muutos: objektin sijan tilalle on tullut genetiivi. Objektin sijan vaihtumisen genetiiviin on tietenkin välittänyt pääteellinen yks. akkusatiivi, joka on genetiivin kaltainen (vrt. OJANSUU mts. 155; HAKULINEN SKRK II ss. 269—270). Tämä ei kuitenkaan selitä, miksi objektin sija on korvautunut genetiivillä nimenomaan partisiippirakenteissa, mutta ei muualla. Olisihan genetiivin kaltainen yks. akkusatiivi voinut välittää yleistymisen muuallakin. Todennäköisesti on partisiippirakenteisiin vaikuttanut *Pojan pitää mennä*-tyypin analogia: *Pojan pitää mennä* : *Poikien pitää mennä* = *Sanon pojan menevän* : x; x = *Sanon poikien menevän*. Tähän suuntaan viittaa se, että genetiivi on yleistynyt vain niihin tapauksiin, joissa *pitää-* jne. verbien ohessakin käytetään genetiiviä, s.o. ei-eksistentiaaliin rakenteisiin.

Antaa-, *sallia-* ja *käskeä-*verbeihin liittyvän infinitiivirakenteen subjektin esiintyminen objektin sijoissa näyttää ennen olleen yleisempää kuin nykyisessä kirjakielissä. HEIKKI OJANSUU mainitsee vanhasta kirjakielystä runsaasti

¹⁴ Vrt. vir. *need lambad tulevad tappa* diese Schaafte müssen geschlachtet werden (AHRENS Grammatik der Ehstn. Sprache, 1853, § 353); *Pärast selgus, et takistus hirmus palju oli, mis kõik tulid võita* (REDIK SOAR Esimesilt päevilt, 1921, s. 28).

sellaisia esimerkkejä, joissa on akkusatiivi tai partitiivi nykykielen genetiivin tilalla; Agricolalta esim. *anna sijs se peiue tulla, hen annoi Metzecanat tulla, Sallicat lapset tulla minū tykeni, Käskeket hende Hooruttans poisheite, Ele ikenens minua anna häpiexi tulla, ele salli minua exyue* (OJANSUU Mikael Agricolan kielestä ss. 126—130). Murteissa on tällaista objektin sijojen käyttöä nykyäänkin, esim. Äht *Annon lehmät olla siellä*, Mul *Anto apostolit mennä, Se anto mennä ne ilmaan* (SETÄLÄ Lauseop. tutk. Koillis-Satakunnan kansankielestä § 68); KanA *Se käski me'ittiä me'nnek_kun — — —, Kyl Min olen antanuk_kaiikki ju:tut jää'räj_jo va:lla(n), Urj Herra käski si:ttem mennäv_vä'kee la'toon su'ajaa(n), Ne* (nim. lehmät) *annetaan olla y'äkunnissa tää'llä, Käski se'ittemäm_pa'ppia tullas_si:ttes_sinnev_vartioittee(n), Isäntä käski mi:nua tullas_sa'noon — — —* (KANNISTO Lauseop. hav. läntisen etelä-Hämeen kielimurteesta ss. 29, 77—78). Samanlaisista objektin sijojen käyttöä esiintyy virossakin: *mind kästi süa, lase teda minna, ma lasin sead kõige suve oma peatasa joosta* (AHRENS Grammatik der Ehnstn. Sprache § 363); *kes on sind käskinud seda teha, laze mēs sisse tulla* (WIEDEMANN Grammatik der ehstn. Sprache, 1875, s. 635, ks. myös s. 331); *Pärast käs kis ta laevamehi reisijate pakid maale kanda* (KETTUNEN Lauseliikmed eesti keeles, 1924, s. 36).

Ne tapaukset, joissa tällaisen infinitiivirakenteen subjekti on nykyisessä kirjasuomessa objektin sijoissa (so. merkitykseltään eksistentiaaliset rakenteet), edustavat siis ilmeisesti vanhaa kantaa. Ei kuitenkaan tarvitse olettaa, että *antaa-*, *sallia-* ja *käskää-*verbeihin liittyvän infinitiivirakenteen subjekti alkuaan olisi aina ollut objektin sijoissa. Huomattakoon, että kaikissa niissä Setälän ja Kanniston murre-esimerkeissä, joissa on objektin sija, on infinitiivi *i n t r a n s i t i i v i n e n*, samoin melkein kaikissa Ojansuun vanhan kirjakielen esimerkeissä. Milloin infinitiivi taas on transitiivinen ja objektillinen, on sen nykyinen objekti alkuaan ollut hallitsevan verbin objekti, ja sellaisissa tapauksissa lienee persoona alun perinkin ilmaistu datiivigeneetiivillä. Lause *Amoin miesten tehdä työn* on siis alkuaan eritelty: »annoin miehille tehtäväksi työn» (vrt. SETÄLÄ SKL § 30, 6; HAKULINEN SKRK II s. 239). Alkuperäisiä suhteita on tietenkin hämmäntänyt genetiivin ja päätteellisen yks. akkusatiivin muodollinen yhtäläisyys, mutta varmaan on genetiivin yleistymiseen tässä samoin kuin partisiippirakenteissakin vaikuttanut *Pojan pitää mennä*-tyypin analogia. Muuten olisi vaikea ymmärtää, miksi genetiivin yleistyminen tässäkin on pysähtynyt juuri ei-eksistentiaalisiin tapauksiin.

7. Substantiiviattribuutin kaasuskongruenssi (ks. AHLMAN Vir. 1932 ss. 44—46; HAKULINEN SKRK II § 26, 8).

AHLMAN on kirjoituksessaan »Spe sieksen vaikutuksesta eräisiin suomen substantiiviattribuutteihin» (Vir. 1932 ss. 44—46) kiinnittänyt huomiota siihen, että »spesieskategoria ja erisnimeen liittyvän substantiiviattribuutin muoto ovat eräänlaisessa yhteydessä keskenään». Kirjoittaja mainitsee mm. koulukieliopin säännön, jonka mukaan sellainen erisnimen substantiiviattribuutti, jolla itsellään on määräyksenä attribuutti tai sivulause tai joka on possessiivisuffiksinen, taipuu pääsanansa kanssa samassa sijassa, esim. *Helsinki, Suomen pääkaupunki, on perustettu Kustaa Vaasan, Ruotsin mainion kuninkaan, aikana. Jalon runoilijan Runebergin nimi on kuolematon* (vrt. SETÄLÄ SKL § 34 B 1). Ahlman sanoo, että substantiiviattribuutti useimmissa tähän kohtaan kuuluvista esimerkeistä on spesiekseltään definiittinen ja että sen taipuminen tällöin »ilmeisesti johtuu jo sen spesieksestä». Kun hän toisaalta kuitenkin myöntää, että substantiiviattribuuttiin liittyvä sivulause, possessiivisuffiksi ja mahdollisesti adjektiiviattribuuttikin saa sen taipumaan spesieksestä riippumatta, ei voida sanoa, että tällaisen määritteellisen substantiiviattribuutin taipuminen ilmaisisi spesiestä. Substantiiviattribuutin taipuminen johtuu siitä, että siihen liittyy määrite, mutta luonnollisesti määrite usein tekee ilmauksen definiittiseksi. Määritteettömästä substantiiviattribuutista Ahlman mainitsee Setälän lauseopin 11. painoksen mukaan tyyppin *Tuomas piispan hankkeet eivät onnistuneet, Kalle poj an kävi huonosti ja jatkaa: »Tähän voitaisiin lisätä huomioon ottaen spesiesnäkökohta, että jos yleisnimi on spesiekseltään definiittinen, määrätty, taipuvat kuitenkin aina sekä erisnimi että substantiiviattribuutti. Esim. Piispan, Tuomaan, hankkeet eivät onnistuneet. Tyttö suoriutui asiasta, mutta poj an, Kallen, kävi huonosti. Isällä, Asarias Hokkasella, kuuluu olleen siellä maatila.»* Ahlmanin esityksestä käy toisaalta ilmi, että määritteetön substantiiviattribuutti tavallisesti taipuu spesieksestä riippumattakin, jos se on yhdistetty sana tai *-nen*-loppuinen, esim. *Kirjoitin kirjeen tilalliselle Marttilalle* jne.

Ahlmanin esitys sisältää siis lyhyesti sanoen sen, että yleisnimi taipuu erisnimen kanssa samassa sijassa aina, jos se on spesiekseltään definiittinen, mutta ei-definiittisenäkin seuraavissa tapauksissa: 1) jos yleisnimellä itsellään on määritteenä attribuutti (esim. *jalon runoilijan Runebergin*) tai sivulause (esim. *Hampurissa, kaupungissa, jossa viime vuonna kävin*); 2) jos se on possessiivisuffiksinen (esim. *ystävälleni Jakarille*); 3) jos se on yhdistetty sana (esim. *pääkaupungissa Helsingissä*; yhdistetyt arvonimet ovat kuitenkin taipumattomia: *hallitussihteeri N:llä*); 4) jos se on *-nen*-loppuinen (esim. *tilalliselle Marttilalle*). Näihin tapauksiin voitaisiin nähtävästi vielä lisätäkin jokunen. Esim. seuraavan substantiiviattribuutin ei tarvinne ehdottomasti olla defi-

niittinen, vaikka se on kongruentti ja vaikka se ei kuulu mihinkään lueteluista tapauksista: *Tuomari teki kysymyksiä Anni Pyyille, to distajalle*.¹⁵ Lause ei välttämättä edellytä, että Anni Pyy oli ainoa todistaja. Samoin: *Hän kysyi Antti Mäkelää, maisteria*. Vaikka siis määritteetönkin substantiiviattribuutti usein taipuu spesieksestä riippumatta, on kuitenkin olemassa myös sellaisia yksinkertaisia määritteettömiä substantiiviattribuutteja, jotka taipuvat pääsanansa mukana ainoastaan ollessaan spesiekseltään definiittisiä. Tällaisia näyttävät olevan ainakin sellaiset niin sanoakseni primitiiviset määritteet kuin *poika, tyttö, mies, ukko* ym. Esim. lause *Kallen, pojan, kävi huonosti* edellyttäneee todella, että sana *pojan* on definiittinen, sillä muussa tapauksessa voidaan kai sanoa vain *Kalle-pojan* (ei *poika Kallen*, vaikka voidaankin sanoa *püspa Tuomaan!*). Näissä — ja vain näissä — tapauksissa siis substantiiviattribuutin ja sen pääsanana taipuminen samassa sijassa osoittaa yleisnimen spesiekseltään definiittiseksi. Näin ollen se alue, jolla substantiiviattribuutin ja sen pääsanana kaasuskongruenssi ilmaisee spesiestä, on siksi suppea ja epämääräinen, että tämän ilmiön merkitys spesieksenilmaisukeinona on käytännössä kovin vähäinen.

Ahlman ei väitä, että ne substantiiviattribuutit, jotka eivät ole definiittisiä, olisivat indefiniittisiä. Hän ei tässä yhteydessä ollenkaan puhu indefiniittisestä spesieksestä. Sen sijaan HAKULINEN sanoo: »Määräyksettömän yksiköllisen substantiiviattribuutin — — — indefiniittisyyttä [voidaan ilmaista] sijoittamalla se taipumattomana pääsanansa eteen» (SKRK II § 26, 8). Tämän mukaan olisivat esim. seuraavat substantiiviattribuutit indefiniittisiä: *Tapasin p a a v i Piuksen. Tuomari teki kysymyksiä to distaja Anni Pyyille. Tämä talo on tuomari Tuomosen oma*. Ainakaan NOREENIN indefiniittisen spesieksen kategoriaan eivät nämä tapaukset sovellu, sillä hänen mukaansa ovat indefiniittisiä sellaiset semeemit, »vid hvilka den talande öfverlämnar åt den tilltalades fantasi eller godtyckte att inom vissa gränser efter behag i sitt stilla sinne företaga preciseringen, om han det kan och vill eller gitter» (Vårt språk V s. 75). Ei myöskään voida sanoa, että näissä on kysymys t u n t e m a t t o m a s t a paavista jne., eikä attribuutin taipumattomuus edellytä sitäkään, että paavi jne. olisi ennen mainitsematon. Voidaanhan samassa esityksessäkin toistuvasti puhua esim. »paavi Piuksesta». On ilmeistä, ettei tällaista taipumatonta substantiiviattribuuttia ollenkaan voida sovittaa definiittisen ja indefiniittisen spesieksen kategorioihin. Se ei itsenäisesti ilmaisee oliota, vaan on samantapainen epäitsenäinen määrite kuin adjektiivattribuutti (vrt. vielä RAVILA FUF 27 ss. 113, 128; substantiivien ja adjektiivien välisestä suhteesta ks. esim. PAUL Prinzipien der Sprachgeschichte⁵

¹⁵ HAKULINEN SKRK II § 26, 8 mainitsee tämän lauseen esimerkkinä definiittisestä spesieksestä.

§§ 249—251).¹⁶ Sopuoinnussa tämän käsityksen kanssa on se, että esim. ruotsissa on vastaavissa tapauksissa milloin määräinen, milloin epämääräinen muoto: *lektor Pettersson, assessor B.*, mutta *adjunkten Andersson, hovsrättsrådet A.* (ks. BECKMAN *Svensk språklära*⁹ § 28, 3 a). Tämäntapaiset attribuutit ovat siis spesieksen suhteen *i n d i f f e r e n t t e j ä*.¹⁷

Tässä yhteydessä on aihetta kosketella substantiiviattribuutin ja sen pääsanana välistä suhdetta vielä eräältä toiselta kannalta. Seuraavallisissakin tapauksissa on pidetty erisnimeä pääsanana ja yleisnimeä sen määrittäneä: *Püspan, Tuomaan, hankkeet. Pojan, Kallen, kävi huonosti. Luulimme häntä isännäksi, Heikki Kaasiseksi* (AHLMAN *Vir.* 1932 s. 44; HAKULINEN *SKRK II* § 26, 8). Suhde on kuitenkin aivan ilmeisesti päinvastainen: yleisnimi (*püspan, pojan, isännäksi*) on pääsana ja erisnimi sen määritte; tällaista määritettä nimittävät meikälaiset koulukieliopit substantiiviattribuutiksi, mutta muualla käytetään tällaisessa tapauksessa nimitystä appositio (appositioista ks. esim. AHLMAN *Vir.* 1932 ss. 45—46, 1934 ss. 256—259; RAVILA *Vir.* 1945 s. 6—). JOHN RIES on nimenomaan tähdentänyt sitä seikkaa, ettei appositio suinkaan aina edusta pääsanaan verrattuna laajempaa käsitettä, vaan että sen tehtävänä usein päinvastoin on »einen — — — allgemeineren Gliedinhalt mit einem Individualbegriffswort zu belegen» (RIES *Zur Wortgruppenlehre*, 1928, s. 69, ks. myös s. 109—; vrt. PAUL *Prinzipien der Sprachgeschichte*⁵ § 202). Jos puhutaan *kuurluisasta püspasta, Tuomaasta* tai *pojastamme, Kallesta*, näin painottaen, niin yleisnimi on pääsana, mutta jos taas puhutaan *kuuluisasta püspasta Tuomaasta* tai *pojastamme Kallesta*, on erisnimi käsitettävä pääsanaksi. Puheessa on edellisissä tavallisesti paussi, jota kirjoituksessa edustaa pilkku. Edelliset ovat selviä appositiotapauksia, jälkimmäisissä taas yleisnimi ja erisnimi kuuluvat tiiviimmin yhteen, ja niissä voidaan paremmalla syyllä puhua attribuutista. Painotus on edellisissä juuri sellainen, joka Riesin mukaan on tyypillinen ns. »puolitiiville ryhmille» (»halbenge Gruppen»), joihin apposition ja sen pääsanana muodostamat ryhmät kuuluvat;

¹⁶ Samantapaisessa yhteydessä spesieskategorioihin kuin substantiiviattribuutin muoto on eräissä tapauksissa myös *sanaliiton ja yhdyssanan vastakohtaisuus*, esim. *kansakoulun opettaja* (genetiiviattribuutti lähinnä definiittinen, mutta voi olla indefiniittinenkin) ~ *kansakoulunopettaja* (alkuosa ei ole def. eikä indef.), samoin *talon omistaja* ~ *talonmistaja, kartan piirtäjä* ~ *kartanpiirtäjä, asian ajaja* ~ *asianajaja*. Vrt. PENTTILÄ *Suomen kielen äänne- ja oikeinkirjoitusoppi* § 59, 4—5.

¹⁷ NOREEN erottaa, kuten edellä on mainittu, definiittisen ja indefiniittisen spesieksen lisäksi vielä »yleisen l. generellin» spesieksen, mutta mielestäni on tarkoituksenmukaisempaa puhua vain kahdesta spesiekestä, definiittisestä ja indefiniittisestä. Niihin kuulumattomat tapaukset ovat spesieksen suhteen indifferenttejä. Osa niistä tapauksista, jotka Norreen lukee generellin spesieksen alaan kuuluviksi, voidaan kuitenkin hyvällä syyllä katsoa joko definiittisiksi tai indefiniittisiksi.

jälkimmäisten painotus taas on ns. »tiiville ryhmille» («enge Gruppen»)¹⁸ ominainen (ks. RIES mtss. 30—31).

Sellaisissa tapauksissa kuin *püispan*, *Tuomaan*, *hankkeet* on sana *püispan* pääsana sekä kieliopilliselta että psykologiselta kannalta. Mutta samoin kuin psykologinen subjekti tai predikaatti ei aina ole sama kuin kieliopillinen subjekti tai predikaatti, ei myöskään kahdesta yhteenkuuluvasta nominista aina sama ole pääsana sekä psykologiselta että kieliopilliselta kannalta (vrt. RIES mts. 70—). On tärkeätä, että käsitteet tässä kohden pidetään selvinä. Ilmauksessa *kolme poikaa* on lukusana kieliopillinen pääsana, vaikka psykologiselta kannalta epäilemättä on substantiivi katsottava pääsanaksi (vrt. RAVILA Vir. 1944 s. 123). Jos sellaisissa ilmauksissa kuin *Tuomas püispan*, *sanassa 'maltti'*, *luvulla kuusikymmentä* katsotaan taipumaton sana pääsanaksi ja taipuva sen määritteeksi (näin mm. AHLMAN Vir. 1934 ss. 256—257), niin silloin operoidaan psykologisilla käsitteillä. Jos näin jäsennetään, olisi myös lauseessa *Minulla on kirja* katsottava subjektiksi sana *minulla* ja lauseessa *Minun täytyy lähteä* sana *minun*. Kieliopillinen pääsana ilmauksissa *Tuomas püispan* jne. on taipuva sana (*püispan*, *sanassa*, *luvulla*), joka osoittaa sanaryhmän funktion lauseessa. Tämä näkyy siitäkkin, että esim. *Tuomas-püispa* voi myös olla yhdyssana. Tähän tyyppiin ovat rinnastettavissa sellaiset ilmaukset kuin *Aune parka*, *tyttö raukka*, *äiti kulta*, jotka niinikään usein käsitetään ja kirjoitetaan yhdyssanoiksi: *Aune-parka*, *tyttö-raukka*, *äitikulta* (vrt. *Korhos-vainaja*, *ihmisparka*).

8. Painotus (ks. NURMELA Vir. 1934 ss. 172—181; HAKULINEN SKRK II § 26, 1).

HAKULINEN mainitsee suomen spesieksenilmaisukeinoista ensimmäisenä painotuksen: »Speiekseltään indefiniittinen sana kohotetaan ympäristöään huomattavammaksi antamalla sille lauseessa suurempi paino eli dynaaminen aksentti, kun taas spesieksen definiittisyys välillisesti ilmenee asianomaisen sanan suhteellisesta painottomuudesta» (SKRK II § 26, 1). Tähän sääntöön hän tekee tärkeän varauksen: »Huomattava on kuitenkin, että painotusta suomessa kuten luultavasti kaikissa muissakin kielissä käytetään puheessa muihinkin merkitysoipillisiin tarkoituksiin, etenkin ns. psykologisen predikaatin osoittamiseen, mikä seikka usein riistää painotukselta spesieksen ilmaismena yksiyymmärteisyyden» (ibid.). Tämän mukaan ei painotus siis aina osoitakaan spesiestä. Mistä sitten kuulija tietää, milloin painotus on tarkoitettu ilmaisemaan spesiestä, milloin taas esim. psykologista predikaattia?

¹⁸ Olen kerran ohimennen käyttänyt samassa merkityksessä (= enge Gruppe) sanontaa »kiinteä ryhmä» (Vir. 1950 s. 471), mutta sana »tiivis» tuntuu sittenkin sopivammalta, koska »kiinteä ryhmä» voitaisiin ehkä käsittää kiinteäksi, pysyväksi lauseparreksi, fraasiksi (vrt. RIES mts. 12).

TAUNO NURMELA on osoittanut, että painotuksen varsinaisena tehtävänä suomessa on psykologisen predikaatin ilmaiseminen (Vir. 1934 s. 174—). Tätä termiä, jolle eri tutkijat ovat antaneet erilaisia merkityksiä¹⁹, hän käyttää HERMANN PAULIN mukaan: »Das psychologische Subjekt ist die zuerst in dem Bewusstsein des Sprechenden, Denkenden vorhandene Vorstellungsmasse, an die sich eine zweite, das psychologische Prädikat anschliesst» (PAUL Prinzipien der Sprachgeschichte⁵ s. 124). Psykologinen predikaatti samoin kuin psykologinen subjektikin näin käsitettynä voi kieliopilliselta kannalta olla mikä lauseenjäsän tai muoto tahansa.²⁰ Muissakin kielissä ilmaisee painotus yleensä psykologisen predikaatin. »Zur Unterscheidung von Subjekt und Prädikat gab es ursprünglich nur ein Mittel, die T o n s t ä r k e. Im isolierten Satze ist das psychologische Prädikat als das bedeutsamere, das neu hinzutretende stets das stärker betonte Element. Dies dürfen wir wohl als ein durch alle Völker und Zeiten durchgehende Gesetz betrachten», sanoo Paul (mts. 126).

Psykologinen predikaatti on tietenkin usein spesiekseltään indefiniittinen, mutta ei suinkaan aina. Niinpä Nurmela on huomauttanut, ettei lauseessa *U · k k o on tuvassa* mikään ilmaise spesiestä, vaan että se voidaan ruotsintaa joko *Det finns en gubbe i stugan* tai *Det är gubben, som är i stugan* (Vir. 1934 s. 176). Jos on ennestään tiedossa, että joku on lähtenyt kaupunkiin, ja kysymys on vain siitä, kuka on lähtenyt, voidaan sanoa: *I · s ä lähti kaupunkiin*. Tällöin on painollinen *i · s ä*-sana psykologinen predikaatti, mutta spesiekseltään definiittinen. Samoin lauseessa *S i · n ä olet syyllinen* (enkä minä). Niissäkään lauseissa, jotka Hakulinen mainitsee esimerkkinä indefiniittisen spesieksen ilmaisemisesta painollisuudella, ei spesieksen ehdottomasti tarvitse olla indefiniittinen. Jos esim. on laskemalla saatu selville sekä uuden pyrstö-

¹⁹ Näistä eri käsityksistä ks. esim. JESPERSEN Sprogets logik, 1913, s. 42—.

²⁰ Paul valaisee käsitystään mm. seuraavalla esimerkkilauseella: »Der Satz *Karl fährt morgen nach Berlin* kann als viergliedrig aufgefasst werden, wenn er ohne irgend welche Vorbereitung des Hörers ausgesprochen wird, so dass diesem die verschiedenen Bestandteile desselben gleich neu sind. Wir können dann sagen: zum Subj. *Karl* tritt das Präd. *fährt*, zu diesem als Subj. tritt als erstes Präd. *morgen*, als zweites *nach Berlin*. Hierbei wird zwar naturgemäss die letzte Bestimmung etwas stärker hervorgehoben als die übrigen, aber doch nur um ein Geringes. Dagegen bei bestimmter, dem Sprechenden bekannter Disposition des Angeredeten kann jedes der vier Glieder scharf abgehobenes Präd. werden. Ist schon von einer Reise die Rede gewesen, die Karl morgen macht, und nur noch das Ziel unbekannt, so ist *nach Berlin* Präd. Wir könnten uns dann auch ausdrücken: das Ziel der Reise, die Karl morgen macht, ist Berlin. Ist schon von einer bevorstehenden Reise Karls nach Berlin die Rede gewesen und nur noch die Zeit unbestimmt, so ist *morgen* Präd., und wir können dann auch sagen: die Fahrt Karls nach Berlin findet morgen statt. Ist bekannt, dass Karl morgen nach Berlin reist und nur noch nicht, ob er dahin geht oder reitet oder fährt, so liegt das Präd. in *fährt*; — — —. Ist endlich bekannt, dass morgen jemand nach Berlin fährt und besteht nur noch ein Zweifel in bezug auf die Person, so ist das grammatische Subj. *Karl* psychologisches Präd., und wir könnten dann auch sagen: derjenige, der morgen nach Berlin fährt, ist Karl» (PAUL mts. 283).

tähden että uuden kiertotähden olemassaolo ja niitä on sitten etsitty, voi painollinen ilmaus seuraavassa lauseessa olla definiittinen: *Uusi pyrstötähti on löylynyt* (vrt. HAKULINEN SKRK II § 26, 1). Painollisuus osoittaa siis ilmauksen psykologiseksi predikaatiksi, mutta spesies ilmenee vain puheyhteydestä. Toisaalta voi painotonkin sana olla spesiekseltään indefiniittinen, esim. *Joku tulee. Puuroa tuli runsaasti. Ihmisiä kuoli nälkään.*

Painollinen sana on todennäköisesti kyllä useimmiten spesiekseltään indefiniittinen. Mutta läheskään aina ei näin ole laita, minkä seikan Hakulinenkin näyttää myöntävän. Sitä paitsi hän jo ryhtyessään esittelemään suomen spesieksenilmaisukeinoja tekee sen yleisen varauksen, että nämä keinot »eivät yleensä ole sellaisinaan yksiyymmärteisiä, vaan edellyttävät täydennykseen asianomaisen tilanteen tarjoamaa opastusta» (SKRK II s. 196). Sellaista ilmiötä, jonka varsinaisena tehtävänä on psykologisen predikaatin tai jonkin muun seikan ilmaiseminen, ei kuitenkaan pitäisi sanoa spesieksenilmaisukeinoksi vain sillä perusteella, että esim. psykologinen predikaatti useimmiten on spesiekseltään indefiniittinen. Kun edellä esitetyt seikat otetaan huomioon, on harhaanjohtavaa ja periaatteelliselta kannalta väärin sanoa painotuksen ilmaisevan spesiestä. Painotuksen tehtävänä on ns. psykologisen predikaatin osoittaminen, ja spesieksen ilmaiseamiseen tarvitaan painotuksesta riippumatta puheyhteyden opastusta tai muita keinoja.

9. Sanajärjestys (ks. AHLMAN Juhlajulkaisu O. E. Tudeerin 70-vuotispäiväksi s. 5—, Vir. 1928 s. 134; NURMELA Vir. 1934 s. 173—; HAKULINEN SKRK II § 26, 2).

HAKULISEN mukaan käytetään spesieksenilmaisukeinona »sanajärjestystä yhdessä painotuksen kanssa» mm. seuraavasti: »Subjektin tai passiivilauseen objektin indefiniittisyys ilmaistaan sijoittamalla se predikaatin jälkeen ja antamalla sille suurempi paino kuin predikaatille» (SKRK II § 26, 2 a). Definiittisyys taas ilmaistaan vastaavasti sijoittamalla subjekti tai pass.-lauseen objekti predikaatin edelle ja antamalla sille enintään yhtä suuri paino kuin predikaatille» (ibid. § 26, 2 b). Tämän mukaisesti on subjekti seuraavassa Hakulisen esimerkissä indefiniittinen: *Tästä koivuhalosta tulee kirvesvarsi*, seuraavassa taas definiittinen: *Kirvesvarsi tulee tästä koivuhalosta*. On kuitenkin helppo esittää sellaisia lauseita, jotka eivät sovellu näihin kaavoihin. Niinpä predikaatin jäljessä oleva painollinen subjekti on usein definiittinenkin, kuten seuraavissa esimerkeissä: *Tuvassa on isäsi. Satamaan saapui Suomen suurin laiva. Kivat avasi tasavallan presidentti*. Toisaalta voi myös predikaatin

edellä oleva painoton subjekti vastoin mainittua sääntöä olla indefiniittinen, esim. *Joku tulee. Kengännauhaja on jokaisessa kenkäkaupassa.* Hakulinenkin esittää toisessa yhteydessä lausetyypit *Silloin menee hän, Sitä tekevät he* (SKRK II § 25), jotka ovat ristiriidassa äsken siteerattujen spesieissäntöjen kanssa. Eiväthän nämä persoonapronominit tietenkään edusta indefiniittistä spesiestä.

Esitellessään »sanajärjestyistä yhdessä painotuksen kanssa» spesieksen-ilmaisukeinona Hakulinen käsittelee eräiden muidenkin lauseenjäsenten kuin subjektin (passiivilauseen objektin) ja predikaatin asemaa lauseessa. On helposti todettavissa, että suhde spesieskategorioihin on niissä samanlainen kuin äsken mainitussa tapauksessa sikäli, ettei spesies likimainkaan aina ole se, jota nämä säännöt edellyttäisivät. Painotuksella on näissä tapauksissa sama tehtävä kuin muulloinkin, ns. psykologisen predikaatin osoittaminen, ja tarkoitettunlainen sanajärjestys korostaa, selvittää tätä painotuksen ilmaisu-tehtävää. En lähemmin puutu siihen paljon kiistaa synnyttäneeseen kysymykseen, kuinka kiinteä on sanajärjestyksen ja painotuksen välinen suhde; tässä riittää sen seikan toteaminen, että *sanajärjestys ei* — yhdessä painotuksenkaan kanssa — *ilmaise spesiestä*.²¹

*

Koska tämän kirjoitelman lähtökohtana oli spesieksen ilmaiseminen, lie-nee syytä vielä koota yhteen ne kohdat, joissa edellä esitetyn mukaan on todella kysymys definiittisen ja indefiniittisen spesieksen vastakohdasta:

1. Jos subjektina on kardinaalilukusana, ilmaistaan subjektin definiittisyys predikaatin monikollisuudella ja indefiniittisyys yksiköllisyydellä.

2. Sisällykseltään myöntävässä, predikaatiltaan yksipersonaisessa eksistentiaalilauseessa ilmaistaan jaollisen subjektin definiittisyys nominaatiivilla ja indefiniittisyys partitiivilla. Vastaavasti osoittaa nominativus absolutus jaollisen substantiivin definiittiseksi ja partitiivus absolutus indefiniittiseksi.

²¹ Hakulinen on myöhemmin erään oikeakielisyysspolemiikin yhteydessä kirjoittanut: »Dos. Lindénin siteeraamissa kansankielen *oli kettu, tulloo oppimestar* -tapauksissa subjekti on painollinen ja inversio siksi aiheellinen. Toht. M. Sadeniemi on käsittääkseni oikeassa siinä, että sanajärjestyksen tällaisissa tapauksissa olennaisesti vaikuttavana seikkana on pidettävä juuri painollisuutta ja että tällöin siis on parempi operoida psykologisen predikaatin ja ps. subjektin kuin spesieksen käsitteellä» (Vir. 1950 s. 353; ks. myös SKRK II ss. 182—183 ja 189 alav. 2). Lopulta näyttävät siis professorit Kettunen ja Hakulinen sekä dos. Lindén ja toht. Sadeniemi (ynnä allekirjoittanut) olevan yksimielisiä siitä, että sanajärjestys ei suomessa ilmaise spesiestä. Dos. Lindénin siteeraamat murre-esimerkit, joihin tässä viitattiin (*ket tu ja karhu kupuivat riittä, ja ku ne'uli saanu' elop purotetuksi la' ttijalle, oli ke tu* sanonuk karhulle; no jo'pa *tulloo o'ppimestar* siitte ta'htojmaam minuva), ovat näet juuri sellaisia, joissa subjektin pitäisi SKRK-teoksessa esitetyn säännön mukaan olla indefiniittinen, koska se on predikaatin jäljessä ja koska sillä on suurempi paino kuin predikaatilla.

3. Sisällykseltään myöntävässä lauseessa, jonka tekeminen ajatellaan täytyneeksi, täytyväksi, ilmaistaan jaollisen objektin definiittisuus akkusatiivilla ja indefiniittisuus partitiivilla.

Speziexen ilmaiseminen syntaktisin keinoin supistuu siis suomen kielessä lopulta paljon ahtaampiin rajoihin kuin mitä tähän asti on esitetty.

OSMO IKOLA

Probleme der finnischen Satzlehre

I. Über einige sog. Speziesfälle

In vielen Sprachen gibt es verschiedene Artikel zum Ausdrücken der definiten und indefiniten Spezies (diesen Fachausdruck hat Adolf Noreen eingeführt, s. Vårt språk V §§ 14, 16, 17). Im Finnischen gibt es keine Artikel, dafür aber andere Mittel zur Bezeichnung der Spezieskategorien. Diese Mittel sind deutlicher ausgeführt worden u. a. von Martti Airila, Erik Ahlman und Lauri Hakulinen, dessen Werk »Suomen kielen rakenne ja kehitys« (Aufbau und Entwicklung der finnischen Sprache, II. Teil, S. 194—209) die bisher vollständigste Darstellung enthält. Der Verf. des vorliegenden Aufsatzes stellt jedoch fest, dass diese Fragen noch nicht genügend geklärt sind.

Als ein Mittel zum Ausdrücken der Spezies hat man für bestimmte Fälle den Gegensatz zwischen Genitiv einerseits und Nominativ (bzw. dem Nominativ gleichem Akkusativ) oder Partitiv andererseits hingestellt. Nach dem Verf. kommen hier folgende Gegensatzverhältnisse in Frage: 1. Bei einem unpersönlichen Verb (*pitää* 'sollen', *täytyä* 'müssen', *sopia* 'passen' usw.) und dazugehörigem Infinitiv erscheint der Gegensatz: Genitiv~Subjektkasus (d. h. Nominativ oder Partitiv), z. B. *Isännän* (Gen.) *pitää olla talossansa* 'der Hausherr soll in seinem Hause sein'~*Talossa pitää olla isäntä* (Nom.) 'im Hause soll (oder: muss) ein Herr sein'. — 2. Bei den Verben *antaa* 'lassen', *sallia* 'erlauben, gestatten' und *käskää* 'befehlen, auffordern' und dazugehörigem Infinitiv erscheint der Gegensatz: Genitiv~Objektkasus (d. h. Akkusativ oder Partitiv), z. B. *Veden* (gen.) *annetaan valua* 'man lässt das Wasser fließen'~*Ammeeseen annetaan valua vettä* (Partit.) 'man lässt in die Wanne Wasser fließen'. — 3. Im

Subjekt der Partizipialkonstruktionen tritt derselbe Gegensatz auf: Genitiv~Objektkasus, z. B. *Tiesimme häiden* (Gen. Plur.) *jo olleen* 'wir wussten, dass die Hochzeit schon gewesen war'~*Tiesimme talossa olevan parhaillaan häät* (Akk. Plur.) 'wir wussten, dass im Hause gerade Hochzeit war'. — In allen diesen drei Fällen hat man den Genitiv als Ausdruck der definiten Spezies, den Subjekt- oder Objektkasus dagegen als Ausdruck der indefiniten Spezies angesehen.

II. Eine Frage der Satzgliederung

Hier führt der Verf. die Analyse der obenangeführten Satztypen *Talossa pitää olla isäntä* und *Ammeeseen annetaan valua vettä* durch, die bisher nicht in befriedigender Weise gelöst worden ist. Diese Satztypen sind vom Standpunkt der heutigen finnischen Sprache so zu analysieren, dass wir es in ihnen mit einer Satzentsprechung zu tun haben, in der als Subjekt das Wort *isäntä* 'Hausherr' bzw. *vettä* 'Wasser' fungiert. Diese Satzentsprechung selbst, die der Verf. als Infinitivkonstruktion bezeichnet, ist im ersten Beispiel Subjekt und im zweiten Objekt des Satzes.

III. Über die Funktionen der sog. Speziesausdrucksmittel im Finnischen

Man hat viele verschiedene Mittel mit der Behauptung angeführt, sie drückten in der finnischen Sprache die Spezies aus. Der Verf. ist jedoch der Meinung, dass ein Teil dieser Mittel keine Spezieskategorien, sondern etwas anderes bezeichne. Die Forscher sind vor allem durch die Mangelhaftigkeit und Widersprüchlichkeit der Definitionen der Spezies in die Irre geleitet worden. Es handelt sich nämlich beim Gegensatz zwischen der definiten und der indefiniten Spezies in erster Linie darum, ob das in Rede stehende Ding

bekannt oder unbekannt ist. Hingegen ist der Umstand, ob das Ding früher erwähnt wurde oder nicht, von keiner entscheidenden Bedeutung. Hierauf behandelt der Verf. einzeln die syntaktischen Mittel, von denen man behauptet hat, dass sie die Spezies zum Ausdruck bringen, und versucht klarzustellen, was die wirkliche Ausdrucksfunktion jedes Mittels ist.

1. *Der Numerus des Prädikats bei einem Kardinalzahlwort als Subjekt.* Man hat erklärt, dass, wenn das Subjekt ein Kardinalzahlwort ist, das Prädikat in der Mehrzahl steht, falls das Subjekt definit ist, aber in der Einzahl, falls das Subjekt indefinit ist. Z.B. *Kolme akselivaltaa oliivat* (3. Pers. Plur.) *jo ratkaisset kantansa* 'die drei Achsenmächte hatten sich schon entschieden' ~ *Kolme liitolaisvaltaa oli* (3. Pers. Sing.) *jo ratkaisut kantansa* 'drei verbündete Mächte hatten sich schon entschieden'. Der Verf. schliesst sich dieser Auffassung an.

2. *Der Objektkasus.* Das Objekt steht im Finnischen entweder im Akkusativ oder im Partitiv. Im Partitiv steht es u.a., wenn der Satz verneinend oder zweifelnd ist oder wenn das Verb eine unvollendete Handlung ausdrückt. In diesen Fällen hängt der Kasus des Objekts gar nicht von der Spezies ab. Ausserdem steht das Objekt auch dann im Partitiv, wenn es ein partitives Wort ist und wenn es sich nur um einen unbestimmten Teil des damit bezeichneten Begriffes handelt, z.B. *Toin vettä* 'ich holte Wasser'. Hier ist die Spezies indefinit. Steht dagegen ein partitives Wort als Objekt im Akkusativ, so ist die Spezies definit, z.B. *Toin veden* 'ich holte das Wasser'.

3. *Der Subjektkasus.* Das Subjekt steht im Finnischen entweder im Nominativ oder im Partitiv. Nach der Auffassung des Verf. kann es nur dann im Partitiv stehen, wenn es sich um irgendeine Örtlichkeit oder Befindlichkeit handelt, über deren Inhalt der Satz etwas aussagt (was sie enthält, zu enthalten anfängt, zu enthalten aufhört usw.). Z.B. der Satz *Pöydällä on ruokaa* (Partit.) 'auf dem Tisch ist Essen' sagt etwas über die mit dem Adverbial *pöydällä* 'auf dem Tisch' bezeichnete Lokalität: Der Satz bringt zum Ausdruck, was sich jetzt an diesem Platz befindet, was dieser Platz enthält (hingegen sagt der Satz *Ruoka* [Nom.] *on pöydällä* 'Das Essen ist auf dem Tisch' etwas über das Essen aus). Der Verf. nennt derartige Sätze *Existentialsätze*. Jedoch steht auch das Subjekt eines Existentialsatzes nicht immer im Partitiv. Es steht im Partitiv

erstens in allen verneinenden oder zweifelnden Sätzen, z.B. *Täällä ei ole isäntää* 'hier gibt es keinen Hausherrn'. In diesen Fällen hat die Spezies keinen Einfluss. Ausserdem steht das Subjekt eines Existentialsatzes auch dann im Partitiv, wenn es ein partitives Wort ist und wenn lediglich von einem unbestimmten Teil des damit bezeichneten Begriffes die Rede ist, z.B. *Pöydällä on ruokaa* 'auf dem Tisch ist Essen'. In diesem Fall ist die Spezies indefinit.

4. *Numeruskongruenz von Subjekt und Prädikat.* Das Prädikat steht zuweilen auch dann in der Einzahl, wenn das Subjekt im Nominativ der Mehrzahl steht, z.B. *Säkissä on* (3. Pers. Sing.) *saappaat* 'im Sack ist ein Paar Stiefel'. Man hat erklärt, ein derartiger singularischer Gebrauch des Prädikats zeige an, dass das Subjekt seiner Spezies nach indefinit sei. Jedoch handelt es sich hier nicht um die Spezies, sondern das Prädikat steht im allgemeinen unabhängig von der Spezies immer dann im Singular, wenn der Satz existential ist.

5. *Der Gebrauch des Genitivs und der Subjektkasus bei unpersönlichen Verben* (s. Teil I, Punkt 1). Der hier auftretende Gegensatz von Genitiv und Subjektkasus entspricht dem Gegensatz zwischen definit und indefiniter Spezies nicht. Der Subjektkasus wird unabhängig von der Spezies stets angewandt, wenn die Infinitivkonstruktion existential ist. Sonst wird der Genitiv gebraucht.

6. *Der Gebrauch des Genitivs und der Objektkasus bei den Verben antaa* 'lassen', *sallia* 'erlauben, gestatten', *käskää* 'befehlen, aufordern' und in *Partizipialkonstruktionen* (s. Teil I, Punkt 2–3). Die Objektkasus werden unabhängig von der Spezies immer in existentialen Infinitiv- und Partizipialkonstruktionen gebraucht, während sonst der Genitiv angewandt wird.

Sprachgeschichtliches zu den Punkten 3–6. Der finn. Partitiv (s. Punkt 3) war ursprünglich ein Trennungskasus. Es lässt sich leicht verstehen, dass er sich gerade in Existentialsätzen zum Subjekt entwickeln konnte (z.B. *Pöydällä on ruokaa* 'auf dem Tisch ist Essen [eigentlich: von dem Essen]'). — In Existentialsätzen ist, wie oben festgestellt, gewöhnlich der Ausgangspunkt ein Adverbial, das eine Lokalität o.ä. bezeichnet: Im Sack ist etwas usw. Das Subjekt des Satzes, das den Inhalt dieser Lokalität ausdrückt, steht gewöhnlich nach dem Prädikat und hat die Form des Prädikats nicht mehr beeinflusst. So erklärt sich wahrscheinlich der Singular des

Prädikats in solchen Fällen wie *Säkissä on saappaat* (s. Punkt 4). Genau dieselbe Inkongruenz kennt man auch in vielen indoeuropäischen Sprachen (s. z.B. Delbrück, Vergleichende Syntax III, S. 234; Brugmann, Kurze vergleichende Grammatik, S. 643, Syntax des einfachen Satzes, S. 154 ff.; Löfstedt, Syntactica I², S. 1—6.) — Um die Anwendung der Subjektkasus bei unpersönlichen Verben zu erklären (s. Punkt 5), nimmt der Verf. zum Ausgangspunkt den Satztyp *Isännän pitää tappaa koira* 'der Hausherr soll den Hund töten'. Das Wort *koira* 'Hund' war ursprünglich Subjekt des Satzes und die ursprüngliche Bedeutung des Satzes war ungefähr folgende: »Der Hund soll dem Hausherrn ein zu tötender sein«. Die Form *isännän* ist ein *genetivus dativus*, ursprünglich also ein Ortsadverbial. In gleicher Satzstellung konnte auch ein andersartiges Ortsadverbial sein, so dass zum gleichen Satztyp folgende Sätze gehörten: *Isännällä pitää olla koira* 'der Hausherr soll einen Hund haben', eigentlich: »Beim Hausherrn (im Besitz des Hausherrn) soll ein Hund sein«, *Talossa pitää olla isäntä* 'im Hause soll (oder: muss) ein Herr sein'. So erhält auch die Unpersönlichkeit von *pitää* und den übrigen derartigen Verben ihre Erklärung. Da nämlich der Satztyp *Talossa pitää olla isäntä* existential ist, entspricht es der Erwartung, dass das Prädikat des Satzes in der Einzahl steht, auch wenn das ursprüngliche Subjekt (hier Singular: *isäntä*) pluralisch ist, z.B. *Talossa pitää olla hyvät pellot* 'bei einem Bauernhof müssen (oder: sollen) gute Felder sein'. — Das Subjekt einer als Objekt fungierenden Partizipialkonstruktion war ursprünglich Objekt des regierenden Verbs und steht also in einem Objektkasus. Z.B. *Sanon poikien* (Gen. Plur.) *menevän* 'ich sage, dass die Jungen gehen' < *Sanon pojat* (Akk. Plur.) *menevän*. In existentialen Partizipialkonstruktionen steht das Subjekt auch heute noch in den Objektkasus (s. Punkt 6), so dass sich in diesen Konstruktionen der ur-

sprüngliche Sachverhalt erhalten hat. In den nichtexistentialen Partizipialkonstruktionen wiederum hat sich eine Veränderung vollzogen, indem anstelle des Objektkasus der Genetiv getreten ist. Diese Veränderung ist dadurch möglich geworden, dass der Akk. Sing. meistens dem Genetiv identisch ist, wahrscheinlich aber hat zu dieser Ausbreitung des Genetivs auch die Analogie des Typs *Pojan* oder *poikien pitää mennä* 'der Junge soll, die Jungen sollen gehen' beitragen. Dieser Typ scheint auch das Subjekt der Infinitivkonstruktionen beeinflusst zu haben, die mit den Verben *antaa* 'lassen', *sallia* 'erlauben, gestatten', *käskä* 'befehlen, auffordern' gebildet werden, während früher das Subjekt dieser Konstruktionen häufiger als heutzutage in den Objektkasus gestanden hat.

7. Die Kasuskongruenz des Substantivattributs. Die Kongruenz des Substantivattributs (der Apposition) bringt nur in recht seltenen und unbedeutenden Fällen zum Ausdruck, dass die Spezies definit ist. In den meisten Fällen kann das Substantivattribut unabhängig von der Spezies flektiert werden. Ein unflektiertes Substantivattribut wiederum ist seiner Spezies nach nicht indefinit, sondern indifferent, z.B. *Tapasin p a a v i Piuksen* 'ich traf Papst Pius'. In diesem Zusammenhang werden noch einige Fälle erörtert, in denen Unklarheit darüber bestehen kann, welches von zwei Substantiven bestimmend ist und welches bestimmt wird.

8. Die Betonung. Der Verf. untersucht die Bedeutung der Betonung und gelangt dabei zu dem Ergebnis, dass ihre Aufgabe darin besteht, das psychologische Prädikat (im Sinne von Herman Paul) anzuzeigen, nicht aber die Spezies.

9. Die Wortfolge. Die Unterschiede in der Wortfolge, die man als Ausdruck der Spezies angesehen hat, rühren nicht von dieser, sondern hauptsächlich von der Betonung her.